

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

DİSTOPYALARDA ÖZGÜRLÜK VE AHLAK

SAFİNAZ YURTTAŞ AYDINALP

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. ÖMER FARUK ERDEM

KONYA – 2024

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Safnaz YURTTAŞ AYDINALP		
	Numarası	20810201024		
	Ana Bilim / Bilim Dalı			
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Distopyalarda Bir Ahlaki Problem Olarak Özgürlük			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Safnaz YURTTAŞ AYDINALP

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Safnaz YURTTAŞ AYDINALP		
	Numarası	20810201024		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/ Din Felsefesi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ömer Faruk ERDEM		
Tezin Adı	Distopyalarda Özgürlük ve Ahlak			

Bu çalışmayı tercih etmemizin amacı, distopya eserlerinde teknoloji ve siyasetin etkisiyle özgürlük ve ahlak kavramlarının devlet tarafından sansürlenmesi ve bu kavramların siyasi yönetimin işleyişine göre şekil alması ile ortaya çıkan problemleri ve uyarıları tespit ederek, insanın daha kaliteli, bilinçli ve irade sahibi bir varlık olarak yaşamasına katkı sunmaktır.

Distopya eserlerinde insan her türlü kusuruyla ve sorunuyla yansıtılmaktadır. Bu yansımanın bir aynası olabilecek düzeyde bir çalışma ile biz de diğer alanlarda olduğu gibi ilahiyat alanında da distopya çalışmalarına daha fazla yer verilmesinin, insanın iradesini ve aklını doğru bir şekilde kullanmasının gerek kendi gerek devleti açısından önemini göstermeyi hedefledik. Bu doğrultuda çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

İnsan distopyalarda kapitalizmin de etkisiyle devlet tarafından bir makine olarak görülmektedir. Makinelereki düzen insandan da beklenir. Hakikat devletin tekelinde olup, hakikatler arası bir tercih söz konusu değildir. Tek hakikat, kusursuz görülen devletin söylem ve eylemleridir. Bu nedenle distopyalarda özgürlük, istenen bir şey değildir. Distopyalarda ahlak ise devletin bu söylem ve eylemlerine uymaktır. Distopyalarda devletin, hukukunu ve devamlılığını bireyin ahlakının üstünde tutması ve bu devletin üstünlüğünü kurması için de bireyi her bakımdan kısıtlayarak alması, totaliter sistem aracılığıyla sağlanmaktadır. Dolayısıyla distopyalarda bireyin hiçbir alanda bir özgürlüğü bulunmamaktadır. Bireye ait bir akıl, düşünce, özel hayat yoktur. Birey, iradesini ya iktidara ya da aklı, zihni uyuşturucu türden şeylere teslim etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Distopya, Özgürlük, Ahlak, Totalitarizm, Devlet

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Safinaz YURTTAŞ AYDINALP		
	Student Number	20810201024		
	Department	Philosophy and Religious Sciences/ Philosophy of Religion		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Ömer Faruk ERDEM		
Title of the Thesis/Dissertation	Freedom and Morality in Dystopias			

The purpose of choosing this study is to contribute to the human being's life as a higher quality, conscious and willful being by identifying the problems and warnings that arise when the concepts of freedom and morality are censored by the state under the influence of technology and politics in dystopian works and these concepts are shaped according to the functioning of the political administration. to present.

In dystopian works, humans are reflected with all their flaws and problems. With a study that can be a mirror of this reflection, we aimed to show the importance of giving more space to dystopian studies in the field of theology, as in other fields, and of using the human will and mind correctly, both for himself and the state. In this regard, our study consists of an introduction and three parts. Qualitative research method was used in our study.

In dystopias, humans are seen as a machine by the state under the influence of capitalism. Order in machines is also expected from humans. The truth is under the monopoly of the state and there is no choice between truths. The only truth is the discourse and actions of the state, which is seen as perfect. For this reason, freedom is not something desired in dystopias. Morality in dystopias is to comply with these discourses and actions of the state. In dystopias, the state keeps its law and continuity above the morality of the individual and clamps down on the individual in every way in order to establish the superiority of this state, through the totalitarian system. Therefore, in dystopias, the individual has no freedom in any area. There is no mind, thought or private life belonging to the individual. The individual has surrendered his will either to the government or to things that numb the mind.

Key Words: Dystopia, Freedom, Morality, Totalitarianism, State

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	İ
KISALTMALAR	İİİ
ÖN SÖZ.....	İV

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Önemi.....	1
3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları	2
4. Distopya Kavramı ve Tarihçesi.....	3
5. Distopik Eserler ve Özellikleri.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

DİSTOPYALARDA ÖZGÜRLÜK

1. Özgürlük Kavramı ve Türleri.....	12
1.1. Düşünme Özgürlüğü	15
1.2. İşçi Özgürlüğü.....	16
1.3. Din Özgürlüğü.....	17
1.4. Eğitim Özgürlüğü.....	19
1.5. Eyleme Özgürlüğü	21
1.6. Kişisel Özgürlük	21
2. Distopyalarda Özgürlüğün Kısıtlanması.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

DİSTOPYALARDA AHLAK

1. Totaliter Rejimlerin Ahlak Anlayışı	29
2. Bireysel Ahlak ve Devlet Ahlakı Arasındaki Çatışma.....	36
3. Propaganda ve Beyin Yıkama Tekniklerinin Ahlak Algısı Üzerindeki Etkisi	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE AHLAK BAĞLAMINDA TOTALİTER SİSTEMİ ELEŞTİREN DİSTOPİK ESERLERİN İNCELENMESİ

1. Totaliter Sistemi Eleştiren Distopik Eserlerin Ahlak ve Özgürlük Temalarının Karşılaştırmalı Analizi	48
2. Totaliter Sistemi Eleştiren Distopya Eserlerinde Yer Alan Ahlaki İnkilemlerin ve Özgürlük Mücadelelerinin Değerlendirilmeleri	55
SONUÇ	59
KAYNAKÇA	62

KISALTMALAR

Arş. Gör.	: Araştırma Görevlisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyenler
Dr.	: Doktor
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
ed.	: Editör
Fak.	: Fakülte
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KTO	: Konya Ticaret Odası
MCBÜ	: Manisa Celal Bayar Üniversitesi
NEÜ	: Necmettin Erbakan Üniversitesi
Öğr.	: Öğretim
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Üni.	: Üniversitesi
Y.	: Yıl

ÖN SÖZ

İnsanın en önemli amaçlarından biri mutlu bir yaşam sürmektir. Bireysel mutluluğun olabilmesi adına toplumsal huzur ve istikrar şarttır. İşte bu mutlu toplumu tasarlamak için ütopyalar ortaya çıkmıştır. Tasarlanan ütopyalarda toplumda ideal olan düzen ele alınmaktadır. Ancak ideal toplum tasarısı zaman içerisinde toplumu ve insanı her bakımdan denetleyen bir mekanizma haline dönüşmüştür. Yaşanılan sıkıntılar neticesinde insan karamsar bir yapıya bürünmüş ve bu durum distopyalara zemin hazırlamıştır. Distopya eserlerinde sıkça yer alan problemlerden özgürlük ve ahlak konuları araştırmamıza konu olmuştur.

Bu çalışma giriş, birinci bölüm, ikinci bölüm ve üçüncü bölüm şeklinde oluşturulmuştur. Giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi, sınırlılıklarına değinilerek distopya kavramının tanımı ve tarihçesi ile distopik eserler ve özelliklerine yer verilmiştir. Tezin konusu, distopyalardaki özgürlük ve ahlak anlayışlarının özellikle distopya eserleri üzerinden incelenmesi neticesinde elde edilen tespitler ile şekillenmiştir. Birinci bölüm olan distopyalarda özgürlük konusunda öncelikle özgürlüğün ne olduğu, özgürlük türleri ve sonrasında distopyalarda özgürlüğün kısıtlandığı alanlar araştırma konusu olmuştur. İkinci bölümde distopyalarda ahlak çerçevesinde totaliter rejimlerin ahlak anlayışı, bireyin ve devletin ahlakının çatıştığı yerler, propaganda ve beyin yıkamanın distopyalardaki ahlaka etkisi incelenmiştir. Son olarak üçüncü bölümde ise totaliter sisteme yönelik eleştirileriyle ön plana çıkan seçili distopya eserleri olan *1984*, *Cesur Yeni Dünya*, *Fahrenheit 451*, *Biz*'in özgürlük ve ahlak ekseninde karşılaştırmalı analizleri ile bu eserlerdeki özgürlük mücadelelerinin değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Çalışmamızda insanı yüzleşebileceği sorunlarla karşı karşıya getiren distopya eserlerinde ele alınan temel problemlerden özgürlük ve ahlakı birinci ve ikinci bölümde incelerken, totaliter sistemi eleştiren seçili distopya eserleri çerçevesinde de üçüncü bölümü analizler üzerinden ele almaya gayret ettik. Bu gayrete yönelik yardımlarını ve nezaket dilini benden esirgemeyen kıymetli danışmanım Doç. Dr. Ömer Faruk ERDEM'e, lisans yıllarımda her konuda yol göstericiliği ile bana usta olan Prof. Dr. İbrahim MARAŞ'a, konu hakkında benimle önemli görüşler paylaşan arkadaşım doktora öğrencisi Ayşe TAŞTAN'a, desteğini ve dualarını hiçbir zaman

benden eksik etmeyen emektar anneme ve tanıştığımız günden beri okumam konusundaki desteği, özverili yardımları için eşim Ali AYDINALP'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Gayret bizden, tevfik Allah'tandır. Hamd O'nadır.

Safnaz YURTTAŞ AYDINALP

KONYA - 2024

GİRİŞ

İnsanın yeme, içme, barınma gibi temel yaşamsal haklarının yanı sıra saygı görme hakkı da onun temel ihtiyaçlarındandır. Ruhsal bir ihtiyaç olan saygı, özgürlük kavramı ile yakından ilişkilidir. İnsan, özgürlüğünü, sınırlarını bilen bir varlık olduğu takdirde başkalarının sınırlarına yaklaşmaması, bunlara zarar vermemesi gerektiğini de bilecektir. İşte insanın sınırını, özgürlüğünü ve haklarını bilmesinin yollarından biri olarak distopya eserleri büyük önem arz etmektedir. Bu önemden bahsedebilmemiz adına distopyalarda özgürlük ve ahlak başlıkları ile insanın sınırını, haklarını, insanî açıdan distopyalardaki durumu detaylı olarak ele alınacaktır. Distopyalarda devlet eliyle insana her türlü eylemin yaptırılması bir özgürlük sorunu olduğu kadar ahlakilik ilkesiyle de ne derece uygundur konusu tartışılacaktır. Fakat bunlardan önce araştırmamızın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve sınırlılıklarından bahsetmemiz gerekecektir. Devamından ise sağlıklı bir durum tespiti yapabilmemiz açısından distopya kavramının ne olduğunu açıklayıp, distopik eserlere ve özelliklerine yer vermemiz isabetli olacaktır. Bu nedenle giriş kısmında bu konulara yer verilecektir.

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İnsanı özgürlüğünden ve haklarından yoksun yaşamaya zorlayan bir sistem, yavaş yavaş kendi özünden sıyrarak benliğini imha eden bir hüviyettir. Bu imha; kitle iletişim araçları, politik ve ekonomik saiklerle doğrudan veya dolaylı gerçekleştirilmektedir. Böylesi bir kısıtlamada ağırlıklı olarak insanın başına gelebilecek felaket senaryolarının anlatıldığı pek çok distopya eseri, çalışmamızın iki ayağı olarak özgürlük ve ahlak ile ilintili biçimde ele alınacaktır. Bu çalışmayı tercih etmemizin amacı, distopya eserlerinden yola çıkarak özgürlük ve ahlak kavramları, bu kavramlara yüklenen anlam, değer ve imkân hakkında yapılan uyarıları tespit ederek, insanın bilinçli ve iradeli bir varlık olarak yaşamını sürdürmesi yolunda bir katkı sunmaktır.

2. Araştırmanın Önemi

Distopyalarda insan, kendi varlığından ziyade toplumun varlığını koruması ve sürdürmesi için özgürlüğünden vazgeçerek baskı düzenine şartsız koşulsuz bir şekilde

boyun eğmek zorunda bırakılmıştır. Bu anlamda distopyalarda ana tema özgürlük ve ahlak etrafında şekillenmektedir. Öyle ki her türlü özgürlüğü elinden alınan insanın bünyesinde ahlakilik ilkesi de barınamayacağından bu dünyada mutlu bir hayat sürdüremeyecektir. Dolayısıyla özgürlüğü olmayan insan, distopyalarda görüldüğü gibi mutsuz, donuk, karamsar bir yapıya bürünmektedir. 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan sosyal, siyasi, ekonomik, teknolojik gelişmeler ve ağır savaşlar neticesinde insanın bu yapıya bürünmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Distopyalar, kusursuz bir toplumu anlatan ütopyaların aksine insanı ve gerçek dünyayı her türlü sorunuyla ve kusuruyla yansıtmaktadır. Biz de bu yansımanın bir aynası olabilecek şekilde araştırma yaparak bu çalışma ile ilahiyat alanındaki çalışmaların artmasının ve insanın hem kendi hem devleti açısından iradesini ve bilincini doğru şekilde kullanmasının önemini göstermeyi hedefledik.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada kullandığımız araştırma yöntemi, nitel bir araştırma yöntemidir. Bu çalışma için gerekli literatür araştırması yapılmış, distopyaların günümüze ışık ve ayna olabilecek yönlerini ortaya çıkarmak adına bir tez konusu belirlenmiştir. Dolayısıyla distopyalarda özgürlük ve ahlak konusu üzerinde yapılacak bir çalışmanın yolumuzu aydınlatabileceği öngörülmüştür.

Distopya eserlerini farklı açılardan incelemeye yönelik eserlerin literatürde az oluşu, konunun daha derinlemesine incelenmesini ve daha olgunlaşmış tespitler sunma işini zorlaştırmıştır. Özgürlük konusu ise tam tersi bir o kadar yaygın bir konu olduğundan iki konu arasında bağlantı kurmak, işimizi yokuşa sürmüştür.

Distopya literatüründe tezimizde en çok istifade ettiğimiz kaynakların başında Krishan Kumar'ın *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, Nail Bezel'in *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu (Ters Ütopyalar)*, George Orwell'in *1984*, Yevgeni Zamyatin'in *Biz*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*, Rad Bradbury'in *Fahrenheit 451* eserleri gelmektedir.

Distopya eserlerine yönelik çalışmaların yabancı kaynaklara nispeten Türkiye'de tez ve kitap çalışmaları anlamında son zamanlarda artışı gözlemlenirken, makale çalışmalarının daha yoğun olduğu tespiti yapılmıştır.

4. Distopya Kavramı ve Tarihçesi

Yunanca ‘dus’ (zor) ve ‘topos’ (yer) sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle ‘kötü yer, zor yer’ anlamında distopya kavramı türetilmiştir. Ütopyanın karşıtı olarak bilinen distopya kavramı, ‘karşı ütopya, negatif ütopya, ters ütopya, anti ütopya, kakotopya’ gibi farklı kavramlarla da ifade edilebilmektedir. Her ne kadar 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış olsa da distopya, 20. yüzyılda varlığını ve ağırlığını göstererek yaygınlaşmaya başlamıştır.¹

Yaygın olan görüşe göre distopya kavramı ilk kez 1868’de John Stuart Mill (1806-1873) tarafından yapılan bir konuşma esnasında kullanılmıştır. Kakotopya şeklindeki kullanım ise Jeremy Bentham (1748-1832) ile olmuştur.² Distopya kavramını kullanan ilk kişiye dair genel kabul John Stuart Mill’in kullanımı olsa da yapılan son araştırmalara göre Andrew Milner *Locating Science Fiction* adlı eserinde farklı bir durumdan bahsetmektedir. Buna göre 1747 yılında distopya kavramını kullanan ilk kişinin Henry Lewis Younger (1694-1762) olduğu ifade edilmektedir. Bu konudaki en güncel bilgi söz konusu eserden hareketle, Henry Lewis Younger’ın 1747 yılında distopya kavramını kullanan ilk kişi olduğu, sonrasında Noel Turner’ın 1782 yılında kullandığı ve John Stuart Mill’in ise 1868 yılında distopya kavramını politik bir konuşma esnasında kullandığı üzerinedir.³ Bu konudaki çalışması ile ön plana çıkan bir araştırmacı olarak Emrah Atasoy, Diana Q. Palardy’nin çalışmasından hareketle distopya kavramının ilk defa 1747’de Henry Lewis Younger’ın *Ütopya ya da Apollo’nun Altın Günleri (Utopia: or Apollo’s Golden Days)* adlı eserinin dördüncü sayfasında geçtiği üzerine güncel bilgiyi ortaya koymuştur.⁴

Distopya kavramı olarak her ne kadar 19. yüzyılda ortaya çıkmış olsa da aslında köklerini ütopya kavramından alarak ilk ütopya ile birlikte tematik bir yapıda şekillenmeye başlamıştır. Ütopyanın tam tersi bir dünya kurgulandığı için bu türdeki eserlere ters ütopya da denmektedir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı, atom bombaları gibi dünyayı

¹ Emrah Atasoy, “Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopyacılık Geleneği”, **Gaziantep Üni. Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S. 3, 2020, s. 1140.

² Krishan Kumar, **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya**, 1. Baskı, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 172.

³ Andrew Milner, **Locating Science Fiction**, Ed. David Seed, 1. Baskı, Liverpool UP, 2012, s. 89-90.

⁴ Atasoy, “Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopyacılık Geleneği”, s. 1141. - Henry Lewis Younger, *UTOPIA: or, Apollo’s Golden Days* (Dublin: George Faulkner, 1747), 4.

derinden sarsan olaylar ile ütopyalarda yer alan güzellemeler, hayaller, yerini distopyalarda karamsarlığa bırakmıştır.

Distopyaların klasik dönemi Birinci Dünya Savaşı'nın akabindeki yıllardır.⁵ Çünkü savaştan sonra yaşanan hayal kırıklıkları ve mutsuzluk, insanları ütopyalardan uzaklaştırmıştır.⁶ Klasik distopya eserlerinde, savaşın sonucu olarak geleceğe dair beklenti ve hayallerin yerini almış olduğu çaresizlikler ve tükenmişlik resmedilmektedir şeklinde yorumlanabilir.

Krishan Kumar'a göre distopya kavramının ortaya çıkışının en temel nedeni ütopyalardır. Denilebilir ki ütopya neden ise distopya bir sonuçtur. Ütopya tez ise distopya antitezdir. Her ne kadar distopyalar temel malzemeyi ütopyalardan almış olsa da söz konusu olan bu malzemelerden kendine özgü bir tema oluşturmayı başarmıştır. Bu temada ana renk genel çerçeveye itibariyle siyahtır denilebilir.⁷ Distopyaların ana renginin siyah olmasının nedeni, insanların ütopyalarda yer alan hayatın gerçekleşmeyeceğini anlaması neticesinde büyük bir hızla değişen çağ karşısında hayatın asıl gerçeklerini idrak etmeleridir. Bu bağlamda ütopyalar distopyaların nedeni olmaktan ziyade, distopyalara ilham kaynağı olmuş ve hatta her ütopya kendi içerisinde bir distopya barındırmaktadır çıkarımında bulunulabilir. Nitekim ütopyaların tasarlandığı gibi sonuçlanmalarını, insanları ütopya düşüncesinden uzaklaştırmıştır. Öyle ki 20. yüzyılda yaşanan ağır savaşlar, soykırımlar, üretim-tüketim dengesizliği, ekonomi, sosyal hayat, doğa katliamı, rejimsel baskılar, sömürü düzeni gibi insanın ve dünyanın dengesini alt üst eden köklü değişimlerin çokluğu neticesinde yaşananlara dikkat çekmesi ve problemlerin neden olduğu karamsar havanın dağılmasına yönelik kalıcı çözümler üretebilmek düşüncesiyle distopya alanındaki eserler, toplum nezdinde oldukça ses getirmiş ve hâlen de getirmeye devam etmektedirler.

İşte bu yüzden 20. yüzyıl distopyaların altın çağı, distopya yüzyılı olarak nitelendirilebilir.⁸ Böylece özellikle Batı medeniyetinin 20. yüzyılda yaşamış olduğu

⁵ Filiz Çevik Tan, **Sam Shepard Oyunlarında Distopik Olan (Doktora Tezi)**, Ankara Üni., 2010, s. 35.

⁶ Kumar, **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya**, s. 358.

⁷ Kumar, **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya**, s. 172.

⁸ Atasoy, "Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopyacılık Geleneği", s. 1141.

problemler ve kaos ortamı distopya eserlerine konu olmuştur.⁹ Birçok çağda ve olayda olduğu gibi bir ürünün ortaya çıkışında, yaşanılan çağdan bağımsız kalınamamaktadır. Aynı şekilde distopyaların 20. yüzyılda ağırlığını göstermesi de bu çağda yaşanan sosyal, siyasi, ekonomik ve dini hayat anlayışının insanlara sirayet etmesi bu durumun göstergesidir.

Yevgeni Ivanoviç Zamyatin'in *Biz* (1920-1921) adlı eseri ilk distopik eser olarak bilinse de Jack London'un *Demir Ökçe* (1908) adındaki eseri 20. yüzyıldaki ilk distopya örneğidir. Bu eserde Amerika'da emperyalizmin artışıyla buradaki oligarşik düzen 'demir ökçe' olarak nitelendirilmiştir.¹⁰ Böylece sosyalizm konusunun işlendiği eserde Amerika ile Almanya arasında çıkacak olan savaş, önceden kitaplarda işlenerek toplumsal bir ikaz olarak kabul edilmiştir. *Biz* adlı distopya eserinde ise Sovyet Rusya'nın sistemine yönelik doğrudan eleştiriler yer aldığından oldukça ses getirmiştir. George Orwell *1984* ve *Hayvan Çiftliği* eserlerinde ise sosyalizmi teoride vaat eden devletlerin, başa geçtiklerinde sosyalizmin aksine despot ve totaliter bir yapıya bürünmesini eleştirir. Postmodernizm sonrası kapitalizmin yoğun baskısıyla insanın değersiz bir varlık olarak görülmesi ve insanın özünden sıyrılarak kendine yabancılaşmasıyla birlikte kapitalizme dair eleştiriler ağırlıklıdır. Bu eserlerin distopyaların klasik ve ilk eserleri olmasından hareketle denilebilir ki distopyalar en temelinde sosyalizm, kapitalizm ve komünizm eleştiri odaklı yazılmışlardır. Böylelikle bu sistemlere yönelik eleştirilerin 20. yüzyılda çoğalması neticesinde distopya eserlerine yöneliş de ağırlık kazanmıştır.

Türk edebiyatında distopik olarak yazılan ilk roman Yaşar Kemal'in 1977'de yayınlanan *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* adlı eseridir.¹¹ Hem Batı'da hem de Türk edebiyatında distopik eserlerin ne tür özelliklere sahip oldukları bir sonraki başlıkta ele alınacak ve distopya eserlerine örnekler verilecektir.

⁹ Yakup Akyüz, "Ütopya ve Distopyalar Işığında Medeniyet Tasavvurunun Tarihi Seyri", **Medeniyet Tasavvuru ve Karatay Medresesi**, Ed. Ömer Faruk Erdem - Murat Ayvacı, 1. Baskı, KTO Karatay Medresesi Yayınları, Konya, 2018, s. 326.

¹⁰ Jack London, **Demir Ökçe**, Çev. Levent Cinemre, 12. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. XI.

¹¹ Mesut Tekşan - İpek Demir, "Distopik İlk Türk Romanı: Yaşar Kemal'in Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca", **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S. 12, 2023, s. 1657.

5. Distopik Eserler ve Özellikleri

Distopyalarda toplumun uyumu uğruna bireyin hak ve özgürlükleri feda edilir. Toplumdaki bu uyumun sağlanması adına insan için değerli olabilecek her şey baskıcı ve katı bir anlayışla denetim altına alınmaya çalışılır. Bu denetimin de bir sınırı, sonu bulunmamaktadır. Bu noktada insanları denetim altında tutmak için bürokrasi ve teknoloji önemli iki araç olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan bürokrasi ve teknoloji karşısında nesneleşen bir varlığa dönüşmektedir.¹² Distopyalarda özgürlüğün olmamasının nedeni tam olarak budur. İnsan distopyalarda devlet tarafından bir makine olarak görülmektedir. Makinelerdeki düzen insandan da beklenir. Hakikat devletin tekelinde olup, hakikatler arası bir tercih söz konusu değildir. Tek hakikat devletin söylem ve eylemleridir. Bu nedenle distopyalarda özgürlük, istenen bir şey değildir. Distopyalarda ahlak ise devletin bu söylem ve eylemlerine uymaktır.

Distopya eserlerinde toplumda var olan düzen sürekli olarak sorgulanmakta, bireyin düşünme ve hissetme yetilerinin kullanılmayışına dikkat çekilmektedir. Akıl kalp birlikteliği bir yana, bu iki olgunun tek başına varlıklarını sürdürebilmesi ve insanı etkinleştirmesi distopik eserlerde mümkün değildir. Distopya eserlerinde insan edilgen bir varlık olarak başkalarının gölgeleri ve fikirleri altında yaşamını devam ettirmektedir. Bu gölgede varlığını sürdürmeye çalışan insan, bir benlik ve kimlik arayışına girmeden kendisine ve geçmişine yabancılaşmış bir şekilde modernitenin, teknolojinin rüzgârı etkisinde robotlaşma yolunda hızla ilerlemektedir.

Bireyin kendisine ve çevresine yabancılaşması neticesinde korku ütopyaları ortaya çıkmıştır.¹³ Bu eserlerin önemli bir işlevi, okuyucunun var olan ya da var olması ihtimal dâhilinde olana dair düşünmesini, sorgulamasını sağlayarak ona korku vermektir. Korkan insan harekete geçmek ister. Ancak bu korkuyu insana verirken onu harekete geçirecek olan mesajı vermeyi de ihmal etmez. Bu; düzelmeye, iyileştirmeye yönelik bir uyarı mesajıdır. Distopyalardaki uyarı mesajları eleştirel nitelikte olup bu doğrultuda distopyaların eleştirel ütopyalar olarak görülmesinin temel nedeni, ilgili eserlerde anlatılanlardan yola çıkarak insanın daha iyi bir toplum içerisinde yaşaması

¹² Nail Bezel, **Yeryüzü Cennetlerinin Sonu (Ters Ütopyalar)**, 1. Baskı, Say Yayınevi, 1984, s. 7-10.

¹³ Yakup Akyüz, **Ütopyalarda Din-Siyaset İlişkisi (Doktora Tezi)**, NEÜ, 2013, s. 157.

için zemin hazırlamaktır.¹⁴ Bu doğrultuda distopyaların devlette otoritenin hakimiyet kazanmasının yerine bireyin özgürlüğünün, bireye anlam katacak unsurların varlığının olması gerekliliğini anlatmak için eleştirel şekilde kaleme alınan eserler olduğu belirtilebilir. Bireyi anlamsızlaştıracak unsurlardan kurtararak ona özgürlüğünü ve değerini kazandırma yolunda bu türden eserlerin işlevi büyüktür.¹⁵ Kitaplar genellikle insanın yolunu aydınlatmakta, hayatına ışık tutmaktadır. Distopya eserleri de derin karanlıklar içerisinde kendini, benliğini, kimliğini kaybeden insana kendini araması gerektiğini hatırlatmaktadır.¹⁶

Distopyalarda ağırlıklı olarak işlenen konulardan biri ahlaki bağlamda çöküştür. Bu eserlerde insanın öznelliğini kaybederek bir nesneye dönüştüğü apaçıktır. İnsan zihninin bazı distopik eserlerde donuklaşması, bazılarında ise sönük hale gelmesi anlatılmaktadır. Yine bu eserlerde insanın zamansal, mekânsal ve teknolojik anlamda ilerlerken, bu ilerlemeler esnasında insanın git gide kendine karşı yabancılaşması ele alınmaktadır. İşte distopyalardaki karamsarlığın temel nedeni insanın bu yabancılaşmasındadır. Kendi değerlerine aykırı düşen insanı anlatan distopyalardaki amaç, eserlerde söz konusu düzen denilen sistemin, insanın yapısına ters oluşuna dikkat çekmektir.¹⁷

Bireyi ve bireyin özgürlüğünü ön plana çıkarma gayesi güden postmodernizm akımı distopya eserlerinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır.¹⁸ Sosyalizm, komünizm ve kapitalizm eleştirilerini barındıran distopya eserleri, bireyin özgürlüğünü ve düşüncelerini baz alan postmodernizmin etkisiyle daha çok yaygınlaşmıştır kanısına varılabilir.

Ütopyalarda da distopyalarda da herhangi bir alternatife yer verilmemektedir.¹⁹ Distopyaların en temel konusu insanın tek tipleştirilmesidir. Bu anlamda başka bir alternatif yoktur. Distopyalarda farklılık arz edebilecek her şeye karşı bir tahakküm

¹⁴ Onur Ağkaya, “Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi”, **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 14, S. 4, 2016, s. 26.

¹⁵ Akyüz, “Ütopyalar ve Distopyalar Işığında Medeniyet Tasavvurunun Tarihi Seyri”, s. 331.

¹⁶ Akyüz, “Ütopyalar ve Distopyalar Işığında Medeniyet Tasavvurunun Tarihi Seyri”, s. 328.

¹⁷ Bezel, **Yeryüzü Cennetlerinin Sonu (Ters Ütopyalar)**, s. 97.

¹⁸ Funda Civelekoğlu, “Korkunçlaşan Dünyanın Teselli Noktası Olarak Distopya”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, S. 80, 2017, s. 19-20.

¹⁹ Bezel, **Yeryüzü Cennetlerinin Sonu (Ters Ütopyalar)**, s. 197.

söz konusudur.²⁰ Burada tek tipleştirme hem toplum hem de insan için başlı başına bir amaçtır. Çünkü tek tipleşen birey ve toplum, belli otoritelerin boyunduruğu altına girmekte zorlanmayacak, bunu otomatik olarak benimseyecektir. Ütopya ve distopyaların çalışma soruları ortaklık taşımaktadır. Her ikisi de insanın nasıl, nerede, kimlerle yaşadığının, özel hayatlarının, iktidarın, gücün kimde olduğunun peşindedir.²¹

Distopya eserleri insanlarda farkındalık oluşturmakta ve onları uyarılmaktadır. Bu uyarı, 20. yüzyılda ağır basmaya başlayarak değişen ve dönüşen dünya karşısında düzene ayak uyduramayan insana, düzene uyması yönünde değerleri, hayal gücü, fikirleri, özgürlüğü ve benliği elinden alınma pahasına her türlü yola başvurulacak yapıdır. Distopyalar aracılığıyla insanlara yapılan uyarı aslında insanın gerçeğidir. İnsan zıtlıklardan oluşan bir dünyada varlığını sürdürmekle mükellef iken, ütopyalardaki mükemmeliyetçilik ve kusursuzluk, insanın doğasına aykırı düşmektedir. Distopya, insanın yaşadığı çağın ve biraz daha ileriki yaşamının bir öngörüsü ve içsel dökümüdür. Gerek ütopya gerekse distopyalardaki en temel kaygı düzen kaygısıdır. Ancak ütopyalarda düzen amaçlanırken, distopyalarda bu düzenin olamayacağından bahsedilir. Ütopyalarda düzen kusursuzluk üzerinden yürürken, distopyalarda denetim yoluyla yürümektedir. Ütopyalarda kusursuzluk ahlaki anlamda işlenirken, distopyalarda denetimin ve hükümetin kusursuzluğu anlatılmak istenmektedir. Netice itibarıyla her ikisinde de düşünce ve insani değerlerin üstünde tutulan bu düzen, insanın mı dünya için yoksa dünyanın mı insan için olduğu sorunu gündeme getirmektedir. Aynı soru insanı doğrudan ilgilendiren birçok alan için geçerlidir.

Bilimkurgu edebiyatıyla benzerlik gösteren distopya eserlerinin bilimkurgu eserlerinden farkı, toplumsal ve siyasal anlamda yapılan eleştirilerin bilinçli olarak vurgulanmasıdır. Zaten distopya eserlerine ilginin yoğunlaşmasının nedeni, bu

²⁰ Mahmut Avcı, “Ütopya İçinde Distopya: Herbert George Wells’in ‘Zaman Makinesi’”, **Temaşa Felsefe Dergisi**, S. 16, 2021, s. 194.

²¹ Aldous Huxley, **Cesur Yeni Dünya**, Çev. Ümit Tosun, 36. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2020, s. 11.

toplumsal ve siyasal alanlardaki eksiklikleri açığa çıkarmadır. Distopya eserleri, siyasi birer hiciv özelliği taşımaktadır.²²

Distopyalarda insan ve toplum, unutmaya üzerine yaşamını idame ettirir. Unutan insan ilkesiz olup ilkeli bir duruşa da sahip değildir. Bir unutmaya aracı olarak da medya distopyalarda doğrudan devreye girer.²³ Unutmak, insanda var olan duyguları ve düşünceleri ortadan kaldırır. Distopyalarda özellikle iktidarın insanlardan ve toplumdaki istediği de budur.

Distopya eserlerinde mahremiyet, özel alan yoktur. Bireye ait ne varsa iktidara mâl olmuş vaziyettedir. Öyle ki, distopya konusunda bir başyapıt olan *1984* adlı eserde insanlar ‘tele ekran’ denilen bir aygıt tarafından kesintisiz izlenmektedir.²⁴ Bu durum, insana dair özel hiçbir alanın olmadığına kanıtı niteliğinde bir örnektir.

Totaliter rejimli devletler, söylemlerini ve fikirlerini halka kabul ettirmek adına onları ikna yöntemini değil, baskı ve şiddeti baz almışlardır. Dolayısıyla ütopyalardaki ümitvar tutum, yerini distopyalarda karamsar yapıya bırakarak edebi eserlere de yansımıştır. Ancak distopyalar her zaman umutsuzluk barındırmamaktadır. Öyle ki, 1980 ve 1990’lı yıllarda ‘ümitvar distopya’ klasik distopyadan farklı olarak insanlara ve insanlığa umudun da var olduğunu anlatmaktadır. Ümitvar distopyalar sadece sistemi eleştirmez aynı zamanda ümidi de korur. Ümitvar distopyalara örnek olarak; Margaret Atwood’un *The Handmaid’s Tale* (1985), Octavia E. Butler’ın *Parable of the Sower* (1993) eserleri verilebilir.²⁵

Distopik eserlerde aile, arkadaş, çocuk, akrabalık ve kan bağları insan için önemsiz olarak görülmekte hatta iktidarın baskıncı sistemine karşı bir tehdit olarak yansıtılmaktadır.²⁶ Bu kavramların distopyalardaki insanlar için anlamsız ve ilkel hale geldiği söylenebilir.

²² Tülay Akkoyun, **Ütopya / Distopya**, 1. Baskı, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, s. 32, 34.

²³ Mesut Hazır - Talha Dereci, “Hayat Bir Distopyadır Modernlikten Postmodernliğe Bir Ütopya – Distopya Dikotomisi İçinde Toplum”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, S. 80, 2017, s. 112.

²⁴ George Orwell, **Hayvan Çiftliği**, Çev. Celal Üster, 59. Basım, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2019, s. 13.

²⁵ Atasoy, “Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopyacılık Geleneği”, s. 1143, 1144.

²⁶ Emine Öztürk, **V. N. Voynoviç Örneklemeğinde Sovyet Edebiyatında Satirik Distopya (Doktora Tezi)**, Ankara Üni., 2022, s. 48.

Distopyalarda geleceğe yönelik zaman dilimleri yer alsa da esas vurgu aslında şimdiki zamanın problemine dikkat çekmektir. Eğer şimdiki zamanda bu problem çözülmezse gelecekte söz konusu problemin daha büyük tehlike oluşturabileceğini önceden okuyucuya sunmak distopyanın temel hedeflerindedir. Ayrıca verilmek istenen mesajlar distopya eserlerinin başkarakteri ile verilir ve romana konu olan problemi fark edip, toplumu uyanış hareketine geçirecek olan başkarakterdir.²⁷

Distopya eserleri zaman ve mekân açısından insandan bağımsız olabilecek yerlerde ve bambaşka isimler eşliğinde anlatılır. Bunun nedeni, distopyalar yoluyla anlatılmak istenen mesajların doğru, olabildiğince tarafsız bir şekilde değerlendirilmesidir. Toplumsal anlamda gerçekçi bir eleştiri yapabilmek için her anlamda uzaklığın baz alınması, distopyaların temel özelliği haline gelmiştir.²⁸

Dünyanın içine sürüklenmiş olduğu problemleri anlatan distopya eserlerinin esas amacı yaşanan ve yaşanabilecek problemlere karşı ayna görevi üstlenmektir. Distopyalar bir nevi geleceğin fragmanı gibidir. Bu fragmandaki mesajları anlamayan veya anlamak istemeyen insan, kendisini bu kötü gelecek filminin tam da ortasında bulacaktır.

Distopik eserlere dair çeşitli özellikleri sıraladıktan sonra bu alanda Batı'daki eserlerden tespit edebildiğimiz örnekler şu şekilde verilebilir: H. G. Wells *Zaman Makinesi* (1895), Robert Hugh Benson *Dünyanın Efendisi* (1907), Jack London *Demir Ökçe* (1908), Yevgeni Zamyatin *Biz* (1920), Franz Kafka *Dava* (1925), Aldous Huxley *Cesur Yeni Dünya* (1932), Katharine Burdekin *Swastika Geceleri* (1937), Arthur Koestler *Gün Ortasında Karanlık* (1941), George Orwell *Hayvan Çiftliği* (1945) ve *1984* (1949), Kurt Vonnegut *Otomatik Piyano* (1952) ve *Galapagos* (1985), Ray Bradbury *Fahrenheit 451* (1953), William Golding *Sineklerin Tanrısı* (1954), Anthony Burgess *Otomatik Portakal* (1962), Philip K. Dick *Yüksek Şatodaki Adam* (1962) ve *Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi* (1968), Ursula K. Le Guin *Mülksüzler* (1974) ve *Hep Yuvaya Dönmek* (1985), Margaret Atwood *Damızlık Kızın Öyküsü* (1985), Jose

²⁷ Tekşan - Demir, "Distopik İlk Türk Romanı: Yaşar Kemal'in Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca", s. 1649.

²⁸ Akkoyun, *Ütopya / Distopya*, s. 50.

Saramago *Körlük* (1995), Zoe Fairbairns *Kadınlar Kulesi* (1979), Suzanne Collins *Açlık Oyunları* (2008).

Distopyaya dair örnekler çoğunlukla Batı kaynaklı olsa da Türk edebiyatında da distopya örnekleri giderek artış göstermekte olup, bunun örnekleri şu şekilde verilebilir: Yaşar Kemal *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* (1977), Adam Şenel *Ozmos Kronos* (1993), Alev Alatlı *Schrödinger'in Kedisi: Kâbus* (1999), Çetin Altan *2027 Yılı'nın Anıları* (1999), Burak Özdemir *Yıl 2102* (2001), DR. *Uykusuzlar* (2002), Latife Tekin *Unutma Bahçesi* (2004), Mehmet Açar *Siyah Hatıralar Denizi* (2005), Uğur Dolgun *İşte Büyük Birader* (2005), Tahsin Yücel *Gökdelen* (2006), Kaan Arslanoğlu *Sessizlik Kuleleri* (2007), Cem Akış *Gitmeyecekler İçin Urbino* (2007) ve *Y* (2018), Oya Baydar *Çöplüğün Generali* (2009) ve *Köpekli Çocuklar Gecesi* (2019), Ayşe Kulin *Tutsak Güneş* (2015), Mehmet Sağbaş *Barbar Yeni Dünya* (2018), Selim Erdoğan *Kurbağa Adası: Bir İstanbul Distopyası* (2019), Yüce Ağanoğlu *Değişenler* (2019), Melek Taşkın *Militan* (2019), Alparslan Bozkurt *Distopya* (2021).²⁹

Türk edebiyatında distopyaya dair verilen eserlerin konu içeriklerine bakıldığında İstanbul'un gidişatı ve geleceği ile ilgili tasvir, tahayyül ve betimlemelere yoğun ilgi olduğunu gözlemlemekteyiz. Bunun sebebinin de Türkiye'nin geleceğini inşa etmesinde İstanbul mega kentinin büyük rolünün olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca distopyalar uyarı niteliği taşıdığından İstanbul'un geleceğe yönelik yaşayabileceği problemlere dair çözümlerin artırılması önem arz edecektir.

Giriş bölümünde araştırmamız ile ilgili temel bilgilere yer verdikten sonra distopya kavramını ve tarihçesini, distopyaların özelliklerini irdeledik. Şimdi de distopyalarda devletin kendi sistemini devam ettirirken bireyi ne tür yönlerden baskı altına aldığı ve hangi tür özgürlüklerden yoksun bıraktığı, özgürlüğün olmayışının sebepleri ve distopyalarda bu türlerin örnekleri birinci bölümün konusu olarak tartışılacaktır.

²⁹ Türk edebiyatındaki distopik roman eserleriyle ilgili bilgilerin çoğu İpek Demir'in 2020 yılında yayınlanan *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Distopik Romanların Kuramsal Analizi ve Tematik Çerçevesi (1990-2019)* adlı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİSTOPYALARDA ÖZGÜRLÜK

Distopya denilince akla ilk gelen kavramlardan biri ahlak iken diğeri özgürlüktür. Bu kavramların akla ilk gelenlerden olmasının temel sebeplerinden biri ise distopyalardaki devlet sistemidir. Nitekim distopyalarda bireyin devlet eliyle her bakımdan gözetlenip denetlenmesinin bir ahlakiliği olmadığı gibi bu durum bireyi temel hak ve özgürlüklerinden mahrum etmektedir. Bu doğrultuda özgürlüğün belli bir tanımı var mıdır? Distopyalarda özgürlük ne anlama gelmektedir? Bireyin mahrum bırakıldığı bu özgürlükler distopyalarda ne tür olarak karşımıza çıkmaktadır? Çalışmamızın iki ana temasından biri olan distopyalarda özgürlük konusu için yukarıdaki sorulara cevaplar bu bölümde verilecektir.

1. Özgürlük Kavramı ve Türleri

Özgürlük kavramı, evrensel temel bir değer ve geniş yelpazeli bir kavram olduğundan bu kavramla ilgili yapılacak bir çalışmanın sınırlarını çizmek oldukça zordur. Bu sınırları belirlemek adına distopyalarda özgürlüğün yeri, hangi özgürlük türlerinin bulunduğu ve distopyalarda özgürlüğün olmadığı bir toplumda ortaya çıkan problemler tartışılacaktır.

İnsanlık tarihine baktığımızda bireysel ve toplumsal olan her adımın ve olayın arkasında doğrudan ya da dolaylı olarak özgürlük kavramı bulunmaktadır.³⁰ Bununla birlikte seçimler ve eylemler, duygu ve düşünce ile zaman ve mekân farklılığını beraberinde getirdiği için, geçmişten günümüze özgürlük kavramına dair tek bir ortak tanımdan bahsedilememektedir.

Ahlak ve siyaset felsefesinin en temel kavramlarından biri özgürlüktür. İnsanın seçimlerinde ve eylediklerinde ne kadar özgür olduğu tartışması bu alanlarda önem arz etmektedir. Özgürlük, canlı ya da cansız herhangi bir şeye bağılılığın olmaması, bir etki, tehdit ve baskı altında kalmama, insanın kendi iradesiyle seçimlerde bulunabilme durumudur.³¹ İnsana has olan bu özgürlük, diğeri biyolojik koşullardan ve canlılardan

³⁰ Yavuz Adugit, “Özgürlüğün Kısa Tarihi”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 16, 2013, s. 64.

³¹ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1975, s. 138.

ayrılan bir kavramdır. Özgürlük bir yanılısama olmayıp, nesnel, apaçık bir gerçektir.³² Hannah Arendt'a göre bireyin özgürlüğü, birey yeni başlangıçlar yapma yetisine sahip ise özgürdür şeklindedir.³³ Ancak Kant, Arendt gibi özgürlüğü apaçık bir şey olarak görmez. Kant'a göre özgürlük bir postulattır. Özgürlük bilimsel olarak kanıtlanamayacağından, sadece akılla kavranabilen bir alan olarak numenal dünyaya aittir. Özgürlük, dış nedenlerden bağımsız, aklın buyruklarına göre hareket eden failin otonomisidir.³⁴

Özgürlük; istenç özgürlüğü, kişisel özgürlük, düşünme özgürlüğü, törel bilinç özgürlüğü, eylem özgürlüğü, doğal özgürlük olmak üzere türlere ayrılmaktadır. Bu özgürlükleri kısaca açıklamak yerinde olacaktır. İstenç özgürlüğü; insanın istemesinin kendisinden, zorlama olmaksızın istemesidir. Kişisel özgürlük; istenç özgürlüğü kişisel özgürlüğün temelidir denilebilir. İnsanın kendi özünün istemesi, samimiyetle istemesi demektir. Düşünme özgürlüğü; dış dünyadan ve etkilerden bağımsız olarak düşünebilme ve düşüncelerini başkalarına karşı ifade edebilme özgürlüğüdür. Basın özgürlüğü bu düşünme özgürlüğü kategorisine dahil edilebilir. Törel bilinç özgürlüğü; insanın bir dine, inanca inanıp inanmama özgürlüğüdür. Kendi istenciyle bir dine ya da inanca dahil olması ya da olmaması da denilebilir. Eylem özgürlüğü; insanın kendi isteğine göre, hiçbir baskı altında kalmadan, bağımsız bir şekilde eylemde bulunmasıdır. Bunun da kendi içerisinde fizik özgürlük, ruhsal özgürlük, ahlaksal özgürlük, toplumsal özgürlük gibi türleri bulunmaktadır. Son olarak doğal özgürlük; insanın çevresine etki edip değiştirebilme kabiliyeti olarak tanımlanabilir.³⁵

Pozitif ve negatif özgürlük şeklinde ikiye ayrılan özgürlük türleri de var olup bunları devlet bağlamında ele aldığımızda, distopyalardaki iktidar hakimiyeti gereği konumuz daha çok negatif özgürlükle ilintilidir. Negatif özgürlüğü kısaca devletin herhangi bir müdahalesinin olmaması durumu olarak açıklamamız mümkündür. Söz konusu özgürlükte bireyin lehinde ya da aleyhinde olan hiçbir müdahale kabul edilemez. Buna göre devlet, birey için adaleti ve güvenliği sağlamakla sorumludur.

³² Daniel C. Dennett, **Özgürlüğün Evrimi**, 1. Basım, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2016, s. 351.

³³ Nilüfer Ural Ünal, "Hannah Arendt Düşüncesinde İrade, Özgürlük ve Eylem İlişkisi", **Hittit İlahiyat Dergisi**, C. 21, S. 2, 2022, s. 1407-1408.

³⁴ Ahmet Cevizci, **Felsefe Tarihi**, 6. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 740.

³⁵ Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, s. 138, 139.

Pozitif özgürlük ise negatif özgürlükteki dış müdahalelerden ziyade, bireyin bizzat harekete geçmesi ve söz sahibi olması şeklinde tanımlanabilir.³⁶ Her iki özgürlük türünde de esas olan durum, dışarıdan gelen hiçbir müdahalenin kabul edilmemesi ve eylemin olması gerekliliğidir.

Bunların dışında özgürlük türlerinden sakınma özgürlüğü de bir tür olarak sayılabilir.³⁷ Sakınma özgürlüğü bir şeyleri istememe üzerinedir. Bu noktada özgürlüğün sadece bir şeyleri isteyebilme, yapabilme, söyleyebilme olarak bilinmesinden başka, istemediğini yapmama özgürlüğüne de vurgu yapılmaktadır. Böylelikle insan bir şeyleri yapma konusunda tercihte bulunabildiği gibi, bir şeyleri yapmama konusunda da tercihte bulunabilir yargısına ulaşılabilir.

Erich Fromm (1900-1980), bireyleşmenin öncesini ‘ilk bağlar’ olarak nitelendirmektedir. Birey, ilk bağlardan kurtulduğu ölçüde özgürlüğe adım atmaktadır. İlk bağlarından giderek sıyrılan insan, bu dünyadaki varlığını hissetmeye başlar. İnsanın bu varoluşu ve özgürlüğü, birbirinden ayırt edilemeyecek bir bütündür.³⁸

Bireysellik, özgürlük gibi kavramları detaylı olarak ele alıp savunarak bu kavramları ön plana çıkaran filozoflardan İngiliz filozof John Stuart Mill’in (1806-1873) konuyla ilgili görüşlerine yer vermemiz konunun önemi açısından isabetli olacaktır. Mill’e göre gelişebilmenin yolu bireyselleşmeden geçmektedir. Mill özgürlük konusunda en çok ifade özgürlüğü üzerinde durmaktadır.³⁹ *Hürriyet Üstüne* adlı eseri özgürlük savunusu üzerinedir. Mill’deki ifade özgürlüğü, bireyselliğin oluşmasında ve sürdürülmesinde birincil derece etken roldür.⁴⁰

Distopyalarda özgürlüğün önündeki en büyük engel olarak devletlerin kapitalizm ve komünizm odaklı tutumları etkilidir. İlk distopya eserlerinde totalitarizm eleştirisi ağır basarken, modern distopyalarda neoliberalizm daha etkili hale gelmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında bilimsel gelişmelerin hızla artarak atom bombaları gibi

³⁶ İbrahim Dursun, “Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 4, S. 1, 2009, s. 11.

³⁷ Margaret Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, Çev. Sevinç Altınçekiç - Özcan Kabakçıoğlu, 38. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2021, s. 51.

³⁸ Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, Çev. Şemsa Yeğin, 4. Baskı, Payel Yayınları, İstanbul, 1996, s. 37, 40, 42.

³⁹ Yılmaz Bayram, “John Stuart Mill’de İfade Özgürlüğü”, *Gazi Üni. İİBF Dergisi*, C. 15, S. 3, 2013, s. 117.

⁴⁰ Bayram, “John Stuart Mill’de İfade Özgürlüğü”, s. 123.

olaylarla insan hayatını tehdit eden bir unsur haline gelmesi, insanların düşünceye ve akla yönelik duyduğu güveni sarsmıştır. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından sonraki distopyalarda devletin bireyin özgürlüğünü ötelemesi, kapitalizmin son bulacağı bir gelecek tasarısı yönündeki eleştiriler eşliğinde neoliberalizm yer almaktadır.⁴¹

Bu bölümde bahsedilen özgürlük türlerinden hangileri distopyalarda ön plana çıkmaktadır sorusuna cevaplar bu bölümün alt başlıklarında verilecektir. İlk olarak distopyalarda önemli bir sorun olan düşünme özgürlüğüne yer verilecektir.

1.1. Düşünme Özgürlüğü

Distopik eserlerde düşünme özgürlüğünün önündeki en büyük engellerden birisi insanın aklının ve kalbinin iktidar, uyuşturucu ilaçlar vb. aracılığıyla dumura uğratılmasıdır. Bu konuda çok fazla örneklerle dolu olan bir distopya eseri olarak *1984* verilebilir. Bu eser başta olmak üzere çeşitli distopya eserlerindeki düşünme özgürlüğüne dair bakış açısı tartışılacaktır.

İnsanın bir robottan ayrılan yönü, özgür olmasında yatar. Robot, karar verip seçim yapamazken, insan bu özgürlüğe sahiptir.⁴² Bireyin zihinsel sağlığı açısından düşünce özgürlüğüne sahip oluşu önemlidir. Düşünce özgürlüğünün yoksun olduğu zihinler dogmatik hale gelen bir yığından oluşur. Bu yığınlar ise faydasız, akıl ve kalp samimiyetinden uzak sadece kâğıt üstünde kalmaya mahkûm güçsüz öğretilerdir.⁴³

Hürriyetle pek yan yana zikredilemeyen kavramlardan biri taassuptur. Taassup sahibi birey, düşünme, sorgulama, eleştirme olmaksızın bir fikri veya inancı körü körüne kabul edip buna bağlanmaktadır. Taassup düşüncesindeki insan, şiddete ve baskıya meyilli olup, hoş görmediği fikre ya da inanca karşı çıkmak için şiddete başvurmaktan sakınmaz.⁴⁴ Burada taassup sahibi insanın tamamen hür olmadığı fikri anlaşılmalıdır. Taassup her ne kadar tasvip edilen bir tutum olmasa da içerisinde kısmen de olsa özgürlüğü barındırır. Taassup düşüncesindeki insana dair eleştirilen

⁴¹ Ağkaya, “Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi”, s. 33, 40.

⁴² Kemal Göz, “Hürriyet Kavramı ve Batı Dünyasındaki Gelişimi”, *Felsefe Dünyası*, S. 49, 2009, s. 159.

⁴³ John Stuart Mill, *Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine*, Çev. Cem Akaş, 1. Basım, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2019, s. 56-57.

⁴⁴ Hüseyin Öztürk, “İnsan Hürriyeti ve Ahlak İlişikisine Bir Bakış”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, S. 69, 2019, s. 156, 157.

nokta, kendi fikrinin dışındaki fikirlere kapalı, eleştiri ve sağduyudan uzak olmasıdır. Distopik eserlerdeki iktidar da kendisine bağlılığı esas aldığından, taassuba dayalı bir toplum oluşturmak istemektedir.

Bireyin iradesi doğrultusunda bir partiye, kuruma, cemaate, gruba dâhil olması olağandır. Burada olağan dışı husus, bireyin iradesini tamamen birine ya da birilerine bırakmasıdır. Bu durum *1984* distopya örneğinde olduğu gibi düşünceleri denetleyen ‘Düşünce Polisi’ nin varlığına benzer bir yapıya sahip olabilecek nitelikteki akıl tutulmaları ile mümkündür. Aklın tutulduğu, işlevini yitirdiği ortamlarda insan iradesizce aklını bir başkasının eline kiraya vermektedir. Nihayetinde düşünce ve ifade özgürlüğü, başkasının kontrolü altına girmektedir. Eserde ‘Parti’, insanın gözleriyle gördüğünün, kulaklarıyla duyduğunun bile yanlış olduğunu, tek gerçeğin ‘Parti’ nin söyledikleri olduğunu savunmaktadır. Özgürlük denilen şey ‘Parti’ ne derse tamamen ona göre davranmaktan ibarettir. ‘Parti’ üyelerinin uyumanın dışında yalnız kalmaları kesinlikle yasaktır. Bu durumun, üyeleri bireyselliğe, bir kimlik arayışına götüreceği bilindiği için ‘Parti’ üyelerinin tek başına herhangi bir şey yapmaları tehlikeli olarak görülmektedir.⁴⁵ Gerçekten de yalnız ve kendisiyle baş başa kalan insanın düşünmeye daha çok vakti vardır. Halbuki bu eserde ‘Parti’ üyelerinin düşünme gibi bir hakları ve lüksleri söz konusu bile değildir.

Aklını kullanmak, akıllı olmak, *1984*’te yalnızca Parti’ nin dediklerini sorgusuz sualsiz bir biçimde gerçek olarak kabul etmektir. Akıllı olan insan, benliğinden vazgeçerek kendisini tamamen söz konusu Parti’ye adayandır. Bu noktada insan kendi düşüncelerini söyleme özgürlüğüne değil, Parti tarafından söylenenleri yapma özgürlüğüne sahiptir. Çünkü *1984*’te özgürlük bir köleliktir. Kölelik ile zihinler hüküm altına girmektedir.⁴⁶ Denilebilir ki *1984*’te doğru hareketin ölçüsü Parti’ nin kendisi olmakta, Parti buyrukları insan için değişmez doğru telakki edilmektedir.

1.2. İşçi Özgürlüğü

Distopik eserlere bakıldığında özellikle kapitalizm odaklı sınıfsal bir farklılık doğrudan göze çarpar. Bu çarpıklığın kökeninde distopyaların içine doğduğu 20.

⁴⁵ George Orwell, **1984**, Çev. Celal Üster, 65. Baskı, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2019, s. 92, 93, 228.

⁴⁶ Orwell, **1984**, s. 269, 285.

yüzyıldaki sömürgeciliğin etkisi büyüktür. İşçi sınıfın ücreti azalır, çalışma saatlerinin artırılması, fabrikatörlerin gücüne güç katmaktadır. Küçük esnaf ve halkın, bu durumun karşısında sinmekten, susmaktan başka çaresinin kalmayışı distopik eserlere malzeme olmuştur. Bunun tipik örneği Jack London'ın *Demir Ökçe*'sidir. Toplumun iki ayrı ucu arasındaki uçurumu konu edinen bu eserde toplumsal sınıfın farklılıkları betimlenmiştir. London'ın bu eserinde yönetsel bir kölelik hakimdir. Öyle ki, eserde yönetim basın, kilise ve yargıyı denetim altında tutmaktadır. Yönetim, kentsoylu sınıfın tekelindedir.⁴⁷

Gerçek yerine çıkarıcılık, bencillik duygularıyla ve insanların aciz kaldıkları haller de kullanılarak adalet bertaraf edilmektedir.⁴⁸ Örneğin işçi sınıfının kapitalist sistemde gerçekleri dile getirme özgürlüğü son derece sığdır. Bu sınıfın yediği ekmeğin ve hayatının devamı için herhangi bir yorum yapmadan salt emirleri yerine getirmesi istenir.⁴⁹ Çünkü gerçeklerin ortaya çıkmasında ifade özgürlüğünün olması gerektiği yerde ifadeler, içinde bulunulan şartlara, kişilere ve bu kişilerin isteklerine göre şekil almaktadır.

Amerika'da kölelik sistemi devam etseydi belki de *Demir Ökçe* gibi bir distopya eseri yazılmayacaktı. Bu eser, Amerika'da köleliğin yerini alan işçi sınıfının yaşadığı sıkıntıları kaleme aldı. O zamana değin köleler maruz kaldıkları haksız muamelelere ses çıkarmazken, köle niteliği taşımayan bireyler olarak işçi sınıfının köle muamelesi görerek ezilmesi ve kölenin işini yapması bu işçi sınıfını rahatsız etti. Bu durumdan rahatsız olan işçi sınıfının sadece isim değişikliği ile devam eden sömürü düzenine boyun eğmemesi, başkaldırı nedeni olmuştur.

1.3. Din Özgürlüğü

Distopik eserlerde iktidarın kendisinde bir tanrısallık görerek her şeye güç yetirebileceğini ve her şeyin onun kontrolü altında olduğunu zannetmesiyle tanrıçılığa meyletmesi açıkça gözler önüne serilmektedir. İnsanın ahlaken yetkinleşme ve

⁴⁷ Necdet Neydim – Ali Polatel, “Distopya Romanlarının Oluşumu ve Tarihsel Gelişimi; Çevirilerinin İncelenmesinde Öne Çıkan Kuramsal Yaklaşımlar”, *İstanbul Üni. Çeviribilim Dergisi*, S. 12, 2020, s. 58.

⁴⁸ London, *Demir Ökçe*, s. 45.

⁴⁹ London, *Demir Ökçe*, s. 81.

olgunlaşma sürecinde bu gibi durumlarla karşılaşıldığında ahlakın bir frenleyici sistem olduğunu düşünecek olursak, bu durumdaki birey ve çevresindekiler önemli ölçüde ahlak problemleriyle karşılaşacaktır. En önemlisi de kendisini bu durumda gören insanlar kitlelere ulaştıkça toplumdaki ahlaki düzen ve özgürlük gibi temel değerler de ziyadesiyle zarar görecektir.

Birçok özgürlük kısıtlamalarının yanı sıra distopyalarda insanlar dini bakımdan da bir özgürlüğe sahip değillerdir. İktidar Tanrı'dan da öte, sadece kendisine tapınılmasını emretmektedir çıkarımı yapılabilir. Halbuki Tanrı, insandan kendisine itaat etmesini ister. Fakat bu itaati insanın kendi istenciyle özgür bir biçimde yerine getirmesini bekler. İnsanın sırf başkalarının söz ve eylemleri ile değil, kendi akli ve hür iradesi ile hareket etmesi dinin istediğidir. İnsanın iyiliği de kötülüğü de iradesiyle tercih edebilmesi, eylemin sonuçlarının kendisine ait olması açısından önemlidir.⁵⁰ *Biz* adlı distopya eserinde geçmiş dönemlerde yaşayan Hristiyanlardan hareketle itaatin erdem olarak görüldüğünün vurgulanmasıyla birlikte 'biz'in Tanrı'dan, 'ben'in ise şeytandan geldiği ifade edilmektedir. Burada biz vurgusunun ve buna dair özlemin ağır bastığı görülmektedir. Fakat söz konusu eserde 'biz'i oluşturmak için, 'ben'in tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılması eserin ana konusudur. Bilinçsiz itaat övülerek, insanın özgür iradesi 'biz'in esareti altına girmektedir. Çünkü yine bu eserde kişisel bilinç açıkça bir hastalık olarak görülmektedir.⁵¹

İlahi kaynaklı bazı kutsal metinlerde geçen cennetten çıkarılma olayı ile ilgili yine *Biz* adlı distopya eserinde ya özgürlük ya mutluluk üzerine bir seçim yapılması zorunluluğundan bahsedilmektedir. Şeytanın devreye girerek insanı zararlı bir özgürlüğe sürüklediği bahis konusudur.⁵² Yapılan herhangi bir seçimde mutluluk ya da özgürlüğü birbirine alternatif iki konu olarak görmek başlı başına 'ben'i ve 'biz'i çoğu zaman yanlış götürebilir.

⁵⁰Anthony Burgess, **Otomatik Portakal**, Çev. Aziz Üstel, 35. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 86.

⁵¹Yevgeni Ivanoviç Zamyatin, **Biz**, Çev. Fatma Arıkan – Serdar Arıkan, 11. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2019, s. 134.

⁵²Zamyatin, **Biz**, s. 69.

1.4. Eğitim Özgürlüğü

Distopyalarda insanın düşünmesini engellemek isteyen devletin en başta yaptıklarından biri insanları eğitimden mahrum bırakmaktır.

Bir bilgiyi, işi öğrenme oranı artarsa bu şekilde daha bilinçli hale gelen insan, kendi hak ve özgürlüklerini de daha iyi bilecek konuma gelebilir. Bununla ilgili olarak Asimov'un *Ben, Robot* adlı eserinde robotların bile öğrenme kapasiteleri arttıkça kendilerini daha bilinçli gördüklerinden bahsedilmesi örneği verilebilir.⁵³ Öğrenme kapasitesinin artışı ile özgürlük doğru orantılıdır denilebilir. İnsan neyin eksikliğini yaşıyorsa genellikle o yönde gücünü artırmaya çalışır. Güç bir bakıma ihtiyaçtan doğar⁵⁴ fakat her insan, ihtiyaçlarını gücünden karşılayamaz. Tek tipleşen insanlar, otorite karşısında onlara verildiği kadarını alır, ötesini sorgulamazlar. Bilinçli ve özgür bireyler ise başka güçler tarafından yönetilmekten ziyade kendi güçleriyle eksiklerini gidermenin peşindedir.

Sefillğin, kölelik tezahürlerinin yaygın olduğu toplumlarda özgürlükten bahsetmek imkansızdır. Bu tip toplumlarda özgürlüğü engelleyen, kısıtlayan bir yönetimin olması ihtimali yüksektir.⁵⁵ Başkalarının öğretileriyle, hükümleriyle büyüyen çocuklar ya da yetişkin insanlar için hayatlarında özgürlüğe yer yoktur. Öğretilerde ne varsa zihinler de buna göre şekillenmektedir.⁵⁶ İşte bu baskıcı tutum ve davranışları yapanlara sınır koyup, dur demeden insanın özgürlüğünü eline alması mümkün değildir.⁵⁷ Şöyle ki, sorun söz konusu özgürlük haklarını savunabilmek için bireysel, toplumsal ya da devlete yönelik ne tür çalışmaların çözüm ve sonuç getireceği konusunda ciddi adımlara ve fikirlere ihtiyaç bulunmaktadır. Bununla birlikte insanın önce kendi aklını ve iradesini kullanması, özgürlüğün en büyük adımıdır. Ancak aklını ve iradesini kullanan toplumlarda kısıtlama hiç yoktur demenin de yanlış bir tutum olacağını burada belirtmekte fayda vardır. Nitekim dünya üzerindeki hiçbir toplumda

⁵³ Isaac Asimov, **Ben, Robot**, Çev. Ekin Odabaş, 20. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2022, s. 137.

⁵⁴ H.G. Wells, **Zaman Makinesi**, Çev. Celal Üster, 15. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s. 34.

⁵⁵ Orwell, **Hayvan Çiftliği**, s. 16.

⁵⁶ Huxley, **Cesur Yeni Dünya**, s. 53.

⁵⁷ Orwell, **Hayvan Çiftliği**, s. 17.

özgürlüklerin sınırsız olmadığı apaçık bir gerçektir. Sorun olan nokta, devletlerin bireylerdeki özgürlükleri kısıtlama dereceleri, bireyi her alanda kısıtlamasıdır.

Özgürlük serüveni insanın mağarasından çıkmasıyla başlar. Bir önceki paragrafta bahsi geçen bireysel adımlardan biri olarak şüphesiz ki insanı bu mağaradan çıkarıp özgürlüğe kavuşturacak yollardan biri kitaplardır. Ancak kitaplar aracılığıyla insanların özgürleşmesini, aydınlanmasını istemeyenler *Fahrenheit 451* adlı distopya eserinde çözümü kitapları yakmakta bulmuşlardır. Birey, okumadığı zaman karanlığa mahkûm olur ve bu şekilde okumayan bireylerden oluşan bir toplumda cehalet başrolde. Cehaletin olduğu toplumlarda özgürlük adına kayda değer bir gelişmeden bahsedilemez. *Fahrenheit 451* adlı eserde insanların birbirine benzeyerek eşitleştirilme düşüncesinin toplum tarafından sindirilmesi adına kitapların, kütüphanelerin yakılarak tamamen yok edilmesi tasvir edilmektedir. Böylece insanlar kitap bulup da okuyamadıkları zaman zihinlerini açacak, eleştirel düşüncüyü geliştirecek temel araçtan uzak kalacaklardır. En nihayetinde insan, kalabalıklar arasında sıradan ve sürüden, herhangi bir varlık olarak yaşamını idame ettirecektir.⁵⁸ Bununla birlikte kitapların insanı her zaman doğruya götürdüğünü, cehaletten arındırdığını söylemek yanlış olacaktır. Örneğin totaliter rejimlere sahip devletlerin başındaki kişiler de kitap okuyabilmektedir. Fakat okudukları kitaplar onları tutucu, baskıcı biri yapmıştır. Dolayısıyla burada kitap okumanın öneminden ziyade, insanı cehaletten, taassuptan, baskıcı düşünce ve eylemlerden uzaklaştıracak olup, akl-ı selim bir zihin dünyasına ulaştıracak olan okumalardan bahsedilmektedir.

Okumak, insanları rahatsız edebilir. Kitaplar insana bir farkındalık katma yolunda hayatın pürüzlerini gözler önüne serme işlevine sahiptir. Pek çok kimse bu pürüzleri göz ardı ederek yaşamayı seçer çünkü rahatsız edilmek istemezler.⁵⁹ Okuyan insan farkındalık sahibi olur. Kendisini ve çevresinde olup biteni derinlemesine öğrenmek, harekete geçmeyi gerektirecektir. Bu bilinç özgürlüğüne sahip olmayı pek çok insan sadece en temel diyebileceğimiz düzeyde istemektedir. Tabii burada bahsedilen okuma, insana düşünsel çeşitlilik katan türden bir okuma olup, zihin açıcı

⁵⁸ Rad Bradbury, **Fahrenheit 451**, Çev. Dost Körpe, 22. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2020, s. 79, 95.

⁵⁹ Bradbury, **Fahrenheit 451**, s. 105.

nitelikteki ufuktur. Belirli sözcükleri tekrar etmekle yapılan bir okuma, kör zihniyetlere dokunamaz. İnsana farkındalık katan bir okumaya Kur'an-ı Kerim'de değinilmekte olup ancak akıl sahiplerinin anlayacağı okuma türü vurgulanmaktadır. İslam dininde hikmete götürecek olan okumanın önemi, bilenlerle bilmeyenlerin aynı olamayacağından yola çıkılarak insanı düşünsel bir hikmet yolculuğuna çıkarması sebebiyle önemli görülmüştür.

1.5. Eyleme Özgürlüğü

Özgürlüklerinden arındırılarak robotik, mekanik bir varlığa dönüştürülen insanın suç işleme potansiyelinin de düşeceği Yevgeni Zamyatin'in *Biz*'inde görülmektedir.⁶⁰ Aslında birçok distopya eserinde amaçlanan ve vurgulanmak istenen mesajlardan bir tanesi budur: Özgürlüğü olmayan insanın suç işleme potansiyelinin azalması, devlet için olabildiğince az sorun oluşturacaktır. Halbuki sönük hale gelen, pasif, özgürlüğü olmayan bir insanın sorun oluşturmamasından ziyade herhangi bir noktada çözüm üretememesi asıl problem konusu olmalıdır. Özgürlüğü ve eylemi her bakımdan sınırlandırılan insan, yaşama bizzat tanıklık edememektedir.

1.6. Kişisel Özgürlük

Distopyalarda insanın zarar gördüğü en büyük özgürlük alanlarından biri de kişisel özgürlük alanıdır.

1984'te ifade edildiği üzere televizyon ve teknoloji ile insanların mahremine dair sınırlar ortadan kaldırılarak kişisel özgürlük alanı zarar görmüştür.⁶¹ 1984'te insanların evlerinin gözetlenmesi bir tarafa, düşüncelerinin dahi 'Düşünce Polisi' tarafından denetlenmesi durumu, benliğin ve kimliğin ortadan kaldırıldığının göstergesidir.⁶² Eserde yer alan slogana göre 'Özgürlük köleliktir' ifadesini tersten okuyacak olursak, köleliğin özgürlük olduğu savunulmaktadır. Bu esere göre insan ancak köle olduğu, sürekli olarak birilerinin emri altında ve bağımlı olduğu zaman özgürlüğüne kavuşur. Birey tek başına düşünemez, karar veremez. Çünkü tek başına

⁶⁰ Zamyatin, *Biz*, s. 44.

⁶¹ Orwell, 1984, s. 223.

⁶² Orwell, 1984, s. 12.

olan her zaman daha güçsüzdür. Söz konusu eserde birlik olabilmek adına, insan tek başına hareket etmekten vazgeçmesini bilmeli ve özgürlüğünü başka insanlara vermeli ya da kurumlara bağımlı olarak yaşamalı mesajı verilmektedir. Özgürlük demek kendine yabancılaşarak topluma yakınlaş demektir. Özgürlük demek düşünmemek, konuşmamak, herhangi bir konuda bir fikir beyan etmemek, sadece denilenleri yapmak demektir. Neticede bu eserde özgürlük, bilimin, aklın, sağduyunun peşinden değil, belli otoritelerin peşinden gitmek demektir.

Orwell *1984* eserinde özgürlüğü kölelik olarak ele alırken, bağıllığı da düşünceyi devre dışı bırakmak olarak ele almaktadır. Bağımlı insan düşünmeyen insandır. Düşünceden yoksun insanda ise bilinç diye bir şey yoktur. *1984*'te özgürlük köleliktir, düşüncesizliktir, bilinçsizliktir. Söz konusu eserde Parti'nin koymuş olduğu tüm yasaklar insanların bilinçlenmelerini engellemeye yöneliktir. Bilinci, düşüncesi engellenen insan isyan edemeyecek ve kontrol altında yaşamaya mecbur kalacaktır.⁶³ Çağımızda yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmelere baktığımızda ülke ve bölge fark etmeksizin birçok insanın bundan pay aldığı açıktır. Bilinci yok edecek ya da düşünmeyi durağanlaştıracak olandan kişiyi uzak tutacak olan kişinin iradesidir.

Distopyalarda özgürlük türleri görüldüğü üzere her alanda kısıtlanmaktadır. Devletin bireyi kısıtladığı bu özgürlük alanları detaylarıyla bir sonraki konuda işlenecektir.

2. Distopyalarda Özgürlüğün Kısıtlanması

Distopyalardaki özgürlük türleriyle ilgili örneklerle beraber bu özgürlük türlerine dair kısıtlamalardan cinsel özgürlüğe bir önceki başlık altında değil, burada yer vermeyi daha uygun gördük. Bunun nedeni ise, cinsel özgürlüklere dair örneklerden ziyade kısıtlama durumunun daha ağır basmasıdır. Distopyalarda özgürlüğün kısıtlanmasında devletin rolü büyük olduğundan öncelikle devletin topluma karşı sorumlulukları ve görevlerini anlatmada John Locke'un görüşlerinden istifade etmeyi konuyla bağlantılı görerek burada Locke'un görüşlerine yer verdik.

Özgürlük, bireyin en temel ve doğal hakkı olduğu için devlet bu temel hakları korumakla yükümlüdür. John Locke da bu konuyla ilgili bireyin üç temel hakkından

⁶³ Orwell, **1984**, s. 64, 81.

biri olan özgürlük hakkından bahsetmektedir. Locke'a göre bireyin fikirleri, eserleri üzerinde devletin bir sansür hakkının olmaması gerekir.⁶⁴ Doğal özgürlüklerin korunması için bir devlete ihtiyacın hasıl olduğunu ifade eden John Locke, bunun bir toplum sözleşmesiyle güvence altına alınabileceğinin mümkün olduğunu belirtmiştir.⁶⁵ Locke'a göre devletin var oluş amacı bireylerin hak ve özgürlüklerini korumaktır. Devletin bu korumayı hukukî yollarla yapması gerekir.⁶⁶

Locke'un devletin, hakları ve özgürlükleri koruması gerekliliği görüşünün aksine, totaliter düzendeki bütünleşmenin gerçekleşmesi, bilimsel tahakküm araçlarının zihinleri biçimlendirerek ele geçirmesiyle mümkündür. Tek tipleşen bu toplumlar, özgürlükten tamamen yoksun kalmaktadır.⁶⁷ Söz konusu yönetimin hüküm sürdüğü toplumlarda bireyler, körü körüne inanan itaatkarlara dönüşmektedir.⁶⁸ Distopik eserlerde totaliter yapı, şiddet ve baskı unsurlarını barındırması nedeniyle özgürlüğe doğrudan bir saldırı ve tehdit olarak görülmektedir. Halbuki Arendth düşüncesinde özgürlük, kamusal alanda denetim ve baskı içermeyen siyasette hayat bulur.⁶⁹ Dolayısıyla distopyalarda insanlar seçim haklarından ya yoksun bırakılmakta ya da feragat edilmektedir. Böylece ortaya kişisiz bir insan çıkmaktadır. Amaç da zaten budur. Kişiliğini, benliğini kaybeden insan, verilen ve istenen her emri koşulsuz yerine getirmektedir.⁷⁰

Radikal değişimler distopyalar aracılığıyla anlatılır. Toplumda aslında açıkça belli olan temel problemlerin çözüme kavuşturulması yönünde distopyalar önemli bir yere sahiptir. Toplumda var olan düzen ve sistem, distopyalarda özellikle iktidar olgusu üzerinden anlatılmaktadır. Distopyalarda iktidar, baskıcı düzeni sadece kendi çıkarları doğrultusunda sağlayan, değişimi elinde tutup bireyi ve halkı stabil hale

⁶⁴ Dursun, Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler", s. 5.

⁶⁵ Mehmet Önal - Sedat Çapkın, "John Locke'da Özgürlük - Doğa Durumu ve Mülkiyet Hakkı Bağlamında -", **İnönü Üni. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, S. 1, 2019, s. 211.

⁶⁶ Önal - Çapkın, "John Locke'da Özgürlük - Doğa Durumu ve Mülkiyet Hakkı Bağlamında -", s. 212.

⁶⁷ Aslı Favaro, "Bilimsel Tahakküme Karşı Bireyselleşme: Kopya Bedenler ve The Island", **Ege Üni. İletişim Fak. Yeni Düşünceler E-Dergisi**, S. 8, 2017, s. 19.

⁶⁸ Favaro, "Bilimsel Tahakküme Karşı Bireyselleşme: Kopya Bedenler ve The Island", s. 20.

⁶⁹ Zafer Yılmaz, "Hannah Arendt'in Özgürlük Anlayışı", **Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 9, S. 1, 2010, s. 233-234.

⁷⁰ Burgess, **Otomatik Portakal**, s.74, 142.

getiren aktif bir güç konumundadır.⁷¹ Burada iktidar, toplumun kaderini tayin etmekte, bireyi iradesi dışında bırakarak özgürce yaşamasını engellemektedir.

Modern dönemlerden itibaren bireysellik anlayışının artmasıyla ‘birliktelik, biz olma’ anlayışı toplumlardaki baskın düşünce olmaktan çıkmaya başlamıştır.⁷² Özgür insan olmanın ilk basamaklarından biri olan bireysellik fikri toplumların bazı kesimlerinde ağır bastığından, özgürlük adı altında kimi bireyler ‘biz’ bilincini yitirmektedirler. Hayatın her alanında bireysellik esas alınır, insanları bir arada tutabilecek değerlerin ortadan kalkması gündeme gelebilir. Bu durum, insanı karamsarlığa, yalnızlığa, bencillığe sürükleyebilir.

Özgür birey söylemleri ile insanlardan bazıları yalnızlığa, yorgunluğa ve bunların akabinde de boşluğa düşebilmektedir.⁷³ Kimsenin söylem ve eylemleri ile ilgilenmeden sadece kendi hayatına odaklanan insan için derin bir yalnızlık da beraberinde gelebilir. Bir insanın özgür bir birey olabilmesi, her zaman yalnızlıktan geçmemelidir. Yalnızlık hoştur fakat her şeyde olduğu gibi bu işte de denge önemlidir. Bireyi yalnızlıktan boşluğa düşürmeyen özgürlük ancak bir anlam ifade eder. Öyle ki, insanların yaşadıkları, hayat hikayeleri arasındaki benzerlik oranları arttıkça insanlar arasında bir farklılık kalmayacaktır.⁷⁴ Böylece insan toplumun diğer üyelerinde gördüğü muameleleri iyi ya da kötü fark etmeksizin normalleştirecek, eksik ya da haksızlık olanı da göremeyecektir. Nitekim herkesin tek tip olup, aynı olduğu yerde farklı olanın sevildiği, benimsendiği pek görülmuş şey değildir. Distopya eserleri tam olarak bunu amaçlamaktadır. Zira tek tip bireylerden oluşan topluluğu kontrol altında tutmak çok daha kolay bir iştir.

Distopyalarda özgürlüğün kısıtlandığı temel alanlardan biri insanların cinsel hayatıdır. İnsanda duyguyu ve düşünceyi harekete geçiren ne varsa yasak olduğu gibi haz verici niteliğe sahip olan cinsellik de distopyalarda yasak kılınmıştır. Cinselliğin distopik eserlerde haz uyandırmayacak şekilde yapılmasının sebebi, düzen ve istikrarı

⁷¹ Michael D. Gordin - Helen Tilley - Gyan Prakash (Der.), **Ütopya/Distopya Tarihsel Olasılığın Koşulları**, Çev. Esmâ Kartal - Cem Kayalığıl - Ayşegül Turan, 2. Baskı, Koç Üni. Yayınları, 2020, s. 8-9.

⁷² Robert Hugh Benson, **Dünyanın Efendisi**, Çev. Buğra Özmüldür, Arunas Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 298.

⁷³ Alpaslan Bozkurt, **Distopya**, 1. Basım, Fihrist Kitap, İstanbul, 2021, s. 72.

⁷⁴ Bozkurt, **Distopya**, s. 69.

bozmasının önüne geçmektir.⁷⁵ İnsanlar gündelik hayatta kiminle beraber olacağını seçebiliyorken, distopya eserlerinde insanın beraber olacağı kişiyi seçme hakkı yoktur. Aşk, evlilik, sevgi, sadakat gibi insana anlam ve bütünlük katan duygulara distopik eserlerde yer verilmediği gibi, buna zaman ve alan açmaya çalışanların da cezalandırılmaları söz konusudur. İnsanların yalnızca parti, iktidar ve toplumsal sistemin döngüsü için çiftleşmelerine ve üremelerine izin verilmiştir.

Cesur Yeni Dünya'da Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi'nde seri insan üretimi, otomatik olarak yapılması suretiyle gerçekleştirilir. Zamyatin'in *Biz* adlı eserinde ise insanlar 'Seks Bürosu'ndan birliktelik için birer bilet alırlar ve bu biletle beraber olacakları kişi ve saat belirlenir.⁷⁶ Belirli olanın dışında bir şey yaşayamayanların tasvir edildiği bu distopik eserlerde, insana haz verebilecek duygular sonuna kadar insanın ruhundan ve hayatından alınmaktadır.

Zamyatin'in *Biz*'inde cinsellik tamamen sıfırlanmış ve insana haz vermekten soyutlanarak yemek içmek gibi insanların sıradan bir fiziksel ihtiyacı görünümüne indirgenmiştir. Eserde her numaranın bir seks ürünü olarak diğer numaralar üzerinde hak sahipliği vardır.⁷⁷ Belirtildiği gibi cinsellik bu eserde sadece fiziksel bir araçtır.

Anthony Burgess'in *Otomatik Portakal* adlı distopik eserinde başkarakter olan Alex, düzen bozan bir yapıya sahip olup, cinselliğe düşkündür. Bu düşkünlüğü ona birçok zarar getirmiş ve işlediği suçlar arasına tecavüz de eklenmiştir. Ancak Alex üzerinde farklı bir ceza yöntemi denenir. Söz konusu cezada Alex'e daha önceden işlediği suçlar bir film olarak gösterilmektedir. Eğitici bir tedavi olan bu yöntem ile Alex'te bulantı ve cinsel anlamda soğuma meydana gelir.⁷⁸

1984'te evlilikler insanların kendi istek ve arzuları doğrultusunda gerçekleşmeyip, devletin isteği üzerine yapılan bu evlilikler Parti'ye karşı birer görev olarak telakki edilmektedir. Eserde Winston'un karısı olan Katharine'in evlilikten beklentisi, eşiyle sadece düzenli olarak ilişkiye girip bunun meyvesi olacak bebeği dünyaya getirmektir. Parti'nin evli çiftlerden istediği, kendi hizmetine sunulacak

⁷⁵ Yakup Akyüz, "Ütopyadan Distopyaya Cinsellik Ediminin Rolü", **Temaşa Felsefe Dergisi**, S. 17, 2022, s. 28.

⁷⁶ Neydim - Polatel, "Distopya Romanlarının Oluşumu ve Tarihsel Gelişimi; Çevirilerinin İncelenmesinde Öne Çıkan Kuramsal Yaklaşımlar", s. 57.

⁷⁷ Zamyatin, **Biz**, s. 31.

⁷⁸ Akyüz, "Ütopyadan Distopyaya Cinsellik Ediminin Rolü", s. 29.

çocukların yapılması olduğundan Katharine'in bütün derdi buydu. Bu eserde insanın eşi ile bir zevk, heyecan ve arzu duyarak birlikte olması düşünce suçu olup, sevmek ya da sevilme gibi duygular erdemsizlik ve isyan olarak görülmekteydi. O yüzdendir ki sevgi olmasa bile evliliği devam ettirmek esastı, Parti insanların boşanmalarına karşıydı fakat çiftlerin çocuğu yoksa ayrı yaşayabilirlerdi.⁷⁹ Orwell'ın eserinde devletin, insanın özel hayatlarına -yatak odalarına- varıncaya kadar ne denli kısıtlamalar getirdiği bu örneklerden açıkça anlaşılmaktadır.

Margaret Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü* adlı distopik eserinde Gilead yönetimi altındaki kadınların adları, damızlık kız olarak gittikleri her evde değiştirilerek kadınlar kimliksizleştirilmektedir.⁸⁰ Bahsi geçen eserde kadınların araç kullanmaları, tek başlarına dışarıya çıkmaları, çalışma hayatında var olmaları gibi insana nefes mahiyetinde olan özgürlüklerin tamamı yasak olup, yaşamdan soyutlanan bir kadın figürünün altı çizilmektedir. Bu eserde damızlık olarak gittikleri evlerde kızların yaşadıkları cinsel birliktelik, bütün ev üyelerinin gözleri önünde dualarla gerçekleşmektedir. Hiçbir zevk, duygu vermeyen bu birleşme, kutsal bir görev olarak 'seremoni' şeklinde adlandırılmaktadır.⁸¹ Mahremiyet denilen alanın tamamen ortadan kaldırıldığı bir distopya örneği de bu eserdir. Devletin cam evlerde yaşayan insanları her an gözetlemesi de *Biz* adlı distopik eserde yer alan bir mahremiyet ihlali örneğidir. Görüldüğü üzere distopyalarda hiçbir özel alana saygı duyulmamakta, her şey devletin izni ve denetimi dahilinde gerçekleşmektedir.

Distopyalarda insanın özgürlük alanına ket vurulan önemli hususlardan biri onu umudunun yok olmasına giden ya da gidebilecek sürece sürüklemektir. Sürüklenen insan kendi fikirleri, istekleri doğrultusunda kararlar alamayacak hale getirildiğinde ortada bir özgürlükten bahsetmek imkânsızdır. Franz Kafka'nın (1883-1924) *Dava* adlı eserinde bu konu ahlaki bir çöküntü olarak yer almaktadır.⁸² İnsanın umudu yitip gittiğinde ondan geriye pek bir şey kalmamaktadır. İnsan bu şekilde gerek ahlaki gerekse pek çok bakımdan çökmekte ve özgür olup olmadığını bile

⁷⁹ Orwell, 1984, s. 77-79.

⁸⁰ Dilan Tüysüz, "Feminist Distopyalarda Tahakküm ve Direnişin Temsili: Damızlık Kızın Öyküsü Dizi Film Örneği", *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, S. 25, 2021, s. 43.

⁸¹ Tüysüz, "Feminist Distopyalarda Tahakküm ve Direnişin Temsili: Damızlık Kızın Öyküsü Dizi Film Örneği", s. 44.

⁸² Franz Kafka, *Dava*, Çev. İlkur Özdemir, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 38.

umursayacak halden çıkmaktadır. Adaletsizliklere karşı eleştirilerin yer aldığı bir yapıt olan *Dava*'da başkahraman Josef K.'nin hukuksuzluk, yasadışı ve insanın kendi çıkarları doğrultusunda işlettiği sisteme karşı başkaldırısı anlatılarak hukukun üstünlüğü ilkesi savunulmakta, insanın hukuken özgür oluşunun önemi vurgulanmaktadır. Toplumun temeli olan adaletin sağlanmasında 'gerçeği dile getirme özgürlüğü' bu doğrultuda birinci derecede önemlidir. Ne var ki bu özgürlüğün, mahkemeler ve toplumsal normlar aracılığıyla gerektiği ölçüde yerine getirilemediği zamanlar olmaktadır. Kafka'nın *Dava* adlı eseri bunun tipik bir örneğidir.

Zamyatin'in *Biz*'inde Velinimet olarak bilinen tek adam, yönetimin başıdır. Senede bir defa Birlik Günü'nde insanlar bir araya gelirler ve tek adamı tekrardan seçerler. Tek adamı seçmeme hakkı sadece sözde sahip olunan bir hak olarak mevcuttur. Tek adamı seçmeyenlerin ölüm cezasına çarptırılmaları, bu seçimin sözde oluşunun açık bir kanıtı niteliğindedir. Farklı bir görüş belirtenler ise Gaz Odası'nda çeşitli işkencelere maruz kalırlar.⁸³ *Biz* adlı distopik eserde bütün bunlar ve daha da fazlası, insana bir nokta kadar bile olsa özgürlüğün verilmediğinin göstergesidir. Burada Tek Devlet çatısı altında insanlar aynıleştirilmektedir. Birbirinin aynısı olan insanlar daha zararsız görülmektedir. Özgürlüğün sifra indirgenmeye çalışıldığı bu eserde suç işlememenin yolu böylelikle bulunmuştur. İnsan, özgürlüklerinden kurtulup arındığında suça da bulaşmayacaktır.⁸⁴ Zamyatin'in *Biz*'inde böylelikle suç ve özgürlüğün eşitlendiğini, devletin düzeni sağlamada tehdit ve suç teşkil edecek özgürlüklerden insanı tamamen arındırmaya çalışması tespitini yapmamız mümkündür.

Var olan özgürlükleri devam ettirebilme adına insanın hak ve özgürlüklerine sahip çıkması gerekir. İnsanın sahip olduğu hak ve özgürlüklerini araması ve kaybetmemesi ise bilinçlilik halinin sürdürülebilirliği ile mümkün olabilir. Bu konuyla ilgili alimler, liderler, düşünürler ve filozoflar gibi toplum nezdinde söz sahibi insanların yol göstermesi ilerleme bakımından önemlidir.⁸⁵ Fakat her alimin, liderin,

⁸³ Neydim – Polatel, “Distopya Romanlarının Oluşumu ve Tarihsel Gelişimi; Çevirilerinin İncelenmesinde Öne Çıkan Kuramsal Yaklaşımlar”, s. 62.

⁸⁴ Zamyatin, *Biz*, s. 44.

⁸⁵ Burgess, *Otomatik Portakal*, s. 146.

düşünürün ya da filozofun bizi doğru yola ve düşünceye götürmeyeceği de unutulmamalıdır.

Netice itibariyle, distopyalarda bireyin hiçbir alanda bir özgürlüğü bulunmamaktadır. Bireye ait bir akıl, düşünce, özel hayat yoktur. Mahremiyet ihlalleri distopyalarda zirvededir. Bireye ait sağlam ve sağlıklı bir iradeden bahsedilemez. Birey, iradesini ya iktidara ya da aklı, zihni uyuşturucu türden şeylere teslim etmiştir. Bu noktada önemli bir sorun olarak tüm bu kısıtlamaların ahlakî bir tarafı var mıdır, distopyalarda devletin ahlaka bakış açısı nasıldır soruları distopyalarda özgürlük ve ahlak ilişkisi ekseninde ikinci bölümde tartışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİSTOPYALARDA AHLAK

Distopyalarda bireye hiçbir özgürlük alanı tanınmazken, söz konusu durumun ahlakî yönden bir problem teşkil edip etmeyeceği konusu bu bölümde tartışılacaktır. Bu minvalde devlet bir ahlaka sahip midir, bireylerin özgürlüklerinin olmayışının ahlak ile ilişkisi konuları yer alacaktır. Öncesinde ise devletin siyasi tutumunu bilme açısından totaliter rejimlerin ahlak anlayışı konusuyla ilgili araştırmalara yer verilecektir.

1. Totaliter Rejimlerin Ahlak Anlayışı

Distopya eserlerinde insan yaşamı için büyük bir tehdit kaynağı olan totalitarizmin ahlaka etkileri, araştırmamızın ilk konusu olarak ele alınmaktadır. Kavramın anlaşılabilirliği açısından totalitarizm kaynaklı ahlak anlayışını ele almadan önce totalitarizm nedir, bu kavram ilk defa ne zaman ortaya çıkmıştır, bunu ele almamız gerekecektir. Akabinde totaliter yapının olduğu toplumlarda ahlak anlayışlarının nasıllığı distopyalar kapsamında incelenecektir.

Bir kavram olarak ilk defa 1920’li yıllarda ortaya çıkmış olan totalitarizm, günümüzde Hitler Nazizmi ve Sovyet Stalinizminin akla geldiği, toplum üzerinde bütünüyle, baskıcı bir tutumla hakimiyet sağlamaya çalışmaktadır.⁸⁶ Totalitarizm, dünyaya topyekün tahakkümü ve insana her bakımdan egemen oluşu hedefler.⁸⁷ Totaliter rejimlerde ahlak, devre dışı bırakılmaktadır. Totalitarizmin sahip olduğu baskıcı anlayışı topluma empoze etmede ahlak baz alınmaz, devletin buyruklarının ahlakiliği düşünülmez. Bu doğrultuda totaliter anlayış, topluma hükmetme adına her türlü yasayı ve yolu mübahlaştırır.⁸⁸

Totaliter rejimde iktidarın dışındaki hiçbir düşünce biçimi onaylanmaz. İktidarın düşüncesine itaat esastır. Farklı olan düşünce ya da birey, bir tehdit unsuru

⁸⁶ Tuğba Yazıcı, “Hannah Arendt’te Totalitarizm’in Neliği”, **Kaygı. Bursa Uludağ Üni. Fen Edebiyat Fak. Felsefe Dergisi**, S. 30, 2018, s. 194.

⁸⁷ Hannah Arendt, **Totalitarizmin Kaynakları-1 Antisemitizm**, Çev. Bahadır Sina Şener, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 11.

⁸⁸ Yazıcı, “Hannah Arendt’te Totalitarizm’in Neliği”, s. 198.

olarak görülmesi nedeniyle gerekli cezayı alır. Totaliter düzende bireyler gözetim dışına çıkamazlar.⁸⁹ Bu düzende dünya, insanların biricik dünyası olmaktan çıkarak otomatik bir dünyaya evrilmektedir. Totaliter rejimli devletin temel özelliklerinin başında bu gözetim kavramı gelmektedir.

Distopyalarda totaliter anlayış, iktidarın insanı her bakımdan kontrol, denetim ve gözetim altında tutmasıyla vücut bulmaktadır. Bu kontrol mekanizması bazen ilaçlarla, bazen akıl ve ahlak dışı yöntemlerle, bazen de teknolojik aygıtlar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu noktada günümüzde özellikle akıllı cihazlar başta olmak üzere çeşitli teknolojik aygıtlarla gözetlendiğimizi söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Farkında olmaksızın bir şekilde gözetime tabi olduğumuz bu süreçler, totaliter dünyanın ayak izleri olarak değerlendirilebileceği gibi her gözetleme durumu da totalitarizm kavramı ile bağdaştırılmamalıdır. Birtakım davranışların çeşitli baskı araçlarıyla yaptırılması bizi doğrudan totalitarizm kavramına götürmez. Nitekim totalitarizm ortamında tahakküm zirvede olduğundan, en ufak bir baskıda ya da zorlamada direkt totalitarizmden bahsetmek yanlış olacaktır. Şimdi totalitarizmin distopyalarda nasıl geçtiği, ahlak anlayışını nasıl şekillendirdiği irdelenecektir.

Distopik eserlerdeki totaliter anlayışa göre bireyin gücünü devletten alması gerekirken, gücünü devlete teslim ettiği tespit edilmiştir. Bu alandaki eserlerde iktidarın sistematize etmek istediği toplumsal denetim için totaliter yapıya ihtiyacı vardır. Yöneten grup, halka karşı istediklerini ve sisteminin devamını ancak bu şekilde sağlayabilir. Distopyalarda bu toplumsal denetim sağlanırken insana bir özgürlük alanının açılmamasında herhangi bir ahlakilik ilkesi aranmaz. Totaliter rejimli yönetimlerde tek yerden verilecek emirle yönetim sağlanmakta ve bu durumun ahlakî olduğu, toplumsal düzen için de iyi olduğu düşünülmektedir. Distopya eserlerinde özgürlük ve ahlak ilişkisinin çıkmazı da buradadır. Ahlakilik, distopyalarda insana sağlanan özgürlükle elde edilememiştir. Dolayısıyla devletin ahlakına göre, bireyler için özgürlük alanı daraldıkça distopyalarda toplumsal düzenin artacağı izlenimi bulunmakta ve buna göre hareket edilmektedir.

⁸⁹ Selçuk Kahraman, “Teoride ve Pratikte Totaliter Rejimlerin Karakteristiği”, **Akademik Hassasiyetler**, C. 10, S. 22, 2023, s. 37.

Totaliter rejimi anlatan en önemli distopya eserlerinin başında kanaatimizce George Orwell’ın *1984* adlı romanı gelmektedir. Eserde ‘Büyük Birader’in her yerde oluşu, insanın düşüncelerini kontrol eden ve düşünmesini dahi bir suç olarak sayan ‘Düşünce Polisi’nin varlığı diktatör yönetimin de ötesinde totaliter yönetimin doruk noktalarından birisi olmaya muktedirdir. Yine Orwell’ın önemli bir distopya eseri olan *Hayvan Çiftliği* adlı eseri de totaliter devlet yapısını, adil olmayan düzeni eleştirmek üzere kaleme alınmış bir eserdir. Bahsi geçen eserde hayvanların başa geçtikten sonra aslında kendilerinin eleştirdikleri yönetim ve baskının daha fazlasını koltuk sevdası ve otoriter güç adına diğer hayvan cinslerine karşı uygulayarak totaliter yapıya başvurmaları gözler önüne serdedilmektedir. Aynı şekilde Yevgeni Zamyatin’in *Biz* adındaki distopik eserinde de totaliter devlet anlayışının izleri açıkça görülmektedir. İnsanların cam evlerde yaşamaları, standart saatlerde uyuyup uyanmaları bu durumun bir örneğidir. Aldous Huxley’in *Cesur Yeni Dünya*’sında ise diğer distopya örneklerinde olduğu gibi açıkça bir despotizmden bahsedilemediğinden totalitarizme dair açık bir vurgu da bulunmamaktadır. Bu eserde denetimin sözde bir istenç üzere gerçekleştiği söylenebilir. ‘Bokanovski’ diye adlandırılan işlem ile insanlar belirli seçenekler arasından kısmen de olsa seçebilme özgürlüğüne sahiptirler. Bu işlem ile insanlar biriciklikten çıkararak standart bireyler haline getirilirler.⁹⁰ Eserde adı geçen ve hatta adı esere konu olan ‘Yeni Dünya’ tam olarak böyle bir yerdir. Yeni Dünya’da her şey iktidarın gözetimi ve kontrolü altında olduğundan endişeye mahal yoktur. Söz konusu kontrolden çıkmamaları için insanların iktidarın temel çerçeveyi çizdiği bir hayat döngüsünde, sınırlı seçenekleri seçmesi olanağı sunulmuştur. *Cesur Yeni Dünya*’nın insanları şartlı bir özgürlüğe mahkûm olmuşlardır.

Orwell’ın eserlerinden *1984*’te devleti yöneten imparatorluklardan biri olan ve romanda ana mekân olarak geçen Okyanusya’da yaşayan insanlar tele-ekranlar aracılığıyla sürekli izlenmekte, gözetimin odağında yaşamaktadırlar. Nitekim bu gözetim olayı birçok distopya eserinde mevcuttur. *1984*’te gözetim, şiddet ve baskı yoluyla yapılabilirken, *Cesur Yeni Dünya* gibi distopya eserlerinde kimyasal bir denetim silahı olan ilaç vb. yoluyla sağlanmaktadır. *Cesur Yeni Dünya*’da bilimsel

⁹⁰ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, s. 34.

metotlar, gözetimin yapılabilmesi adına biçilmiş kaftandır. Doğum olayı ve insanın üremesi ‘Bokanovski’ işlemi ile laboratuvarlarda gerçekleşmektedir. Bu eserde birey daha doğmamışken denetim altına girmiştir.

Psikolojik açıdan denetim yolu da distopyalarda iktidarın sıkça başvurduğu etkili bir yöntemdir. *1984* distopyasında Okyanusya’da cesaretsiz ve korkuyla yaşayan öfkeli bireylerin sayısının artırılarak bu bireylere çaresizlik duygularının aşılması, insanı insan kılan bütün duygulardan arındırıp silikleştiren bir yapısının olmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde *1984*’te iktidara bağımlı halde yaşamak, insanın adeta zorunlu nihai hedefi haline getirilmiştir. İnsan bu şekilde dört bir yandan güçsüz bir varlık haline dönüştürülmektedir.⁹¹ Nefret duygusu bu anlamda en etkili silahlardan biridir.

Totaliter rejimli devletlerde ahlakı kökten çökertme çabalarının başında toplumun mihenk taşı olan aile yapısını bozmak ve aile kültürünü ortadan kaldırmak önemli bir yer tutar. Çünkü bu devletler, kurdukları despot sistemin devamını getirebilmek adına toplumu güçlü kılan temel yapıyı sarsarak aileyi kontrol altında tuttuğunda toplumu da kontrol edebilmenin yolunun kolaylaştığının farkındadırlar. Aile ilişkileri ile ilgili distopik eserlerde bir aile mahremiyetinin olup olmadığı, tek eşle evlilik ve evliliğe bakış açısı problemlerine burada değinmek yerinde olacaktır.

Bir ailenin üyeleri arasında herhangi bir gerekçe ya da çıkar olmayan, kandan gelen bir can sevgisi, mahremiyet, kardeşlik duyguları vardır. Winston adlı karakter, *1984* adlı distopik eserde artık bu asil duyguların yerini nefrete, korkuya, acımasızlığa bıraktığından bahsetmektedir.⁹² İnsanlar distopik eserlere göre aynı evin içerisinde fakat farklı dünyalara sahip, birbirine yabancı birer tüketicilerdir.⁹³ Buradan hareketle aile olmanın, insanı yüce duygu ve düşüncelere götürerek yalnızlıktan uzak tutabileceği söylenebilir. İnsan bir aileye sahip olduğu takdirde dışarıya karşı daha yekvücut, dik, sağlam durabilmektedir. İşte bu yüzden distopyalardaki yönetim, aile yapısını baltalamak istemekte, aileyi kökten yok etmek amacını gütmektedir.

⁹¹ Orwell, **1984**, s. 181.

⁹² Orwell, **1984**, s. 40.

⁹³ Ejder Çelik, “Distopik Romanlarda Toplumsal Kurgu”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, C. 18, S. 1, 2015, s. 74.

İki insanın eş olabilmesi ve evliliğin devamlılığı açısından karı koca ilişkisinin de sağlıklı bir şekilde yürütülmesi gerekir. *1984* adlı distopya eserinde bu durum tam aksi şekilde yürümekte olup, eşlerin birlikte olması sakıncalı olarak görülmektedir. Parti'deki asıl amaç, Parti'nin denetiminde yetişecek çocuklar yetiştirmektir.⁹⁴ Evliliğin tek amacı budur. Söz konusu eserde bahsedildiği gibi iki insanın birbirini hiçbir anlamda sevmeden yaptığı evlilikler, toplumun aile yapısına, kültürüne, değerlerine ciddi zararlar vermektedir. Kendi iradeleriyle değil, başkalarının iradeleriyle idare altında kalan eşler, birbirlerine karşı istek, şehvet duymanın bir düşünce suçu olduğunu bilmekteydiler.⁹⁵ İşte bu yüzden eşlerin kendi istek ve iradeleriyle bir araya gelmeleri mümkün değildi.

Tek eşlilik, ömür boyu yalnız bir kişi ile birlikte olma fikri *Cesur Yeni Dünya* adlı distopik eserde kölelik olarak görülmekte olup kötülenmektedir. Bu da söz konusu eserde daha çok 'herkesin herkese ait oluşu' fikriyle savunulmaktadır. Böylece bireyin ilgileri, duyguları ve düşünceleri yok edilmektedir. Bu yokluk, insanı mekanikleştirmekten öte bir şey değildir.⁹⁶ *Cesur Yeni Dünya*'da bireyler, 'herkes herkese aittir' düşüncesinden hareketle özel anlam ifade edebilecek her türlü insan ve duygudan soyutlanmıştır. Bu eserde mahremiyet, çocuk sahibi olma, ebeveynlik gibi kavramlar anlamını yitirmektedir. Eserde geçen 'Kürtaj Merkezi' adı verilen yerde çocukların doğal yöntemlerle değil, yapay yollarla laboratuvarlarda meydana gelmesi işleminin yapıldığı kurumun varlığı, bu durumun bir örneğidir. Çocuk sahibi olunacaksa bu, ancak devletin izni ve kontrolü ile mümkün olabilir. 'Londra Merkez Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi'nde insanların genlerine baştan müdahale edilmesi yoluyla denetimler en baştan itibaren sıkı hale getirilmektedir. Böylece sonraki denetim süreçleri kolaylaşmaktadır.

Aile kurumunun sağlıklı bir şekilde nesilden nesile devam edebilmesi için üreme, çoğalma olayının da sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi gerekir. Kadına saygının anneye saygı olduğu unutulmamalıdır. Bu durumun bir distopya eseri olan *Damızlık Kızın Öyküsü*'nde detaylı olarak işlenmekte olduğu söylenebilir. Ruhu,

⁹⁴ Orwell, 1984, s. 76.

⁹⁵ Orwell, 1984, s. 79.

⁹⁶ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, s. 64.

iradesi olan canlı bir varlığı sönükleştirmek, sindirmek daha ötesi cisimleştirmek demek, tüm özgürlük haklarını elinden almak demektir. Bahsi geçen eserde kadının sahip olduğu tek bir şey vardır; o da rahmidir. Aslında buna bile sadece fiziksel bakımdan sahiptir. Bebek sahibi olma gibi bir seçme hakkının olmayışının altı çizilmektedir.⁹⁷ Bahsi geçen eserde kadının ne bedeni ne ruhu ne aklı ne de iradesi vardır. Eserde en çok betimlenen hususlardan biri kadının adının bile olmayışdır. Kadının cinsiyetinden önce bir insan olduğunun unutulmuşu gözler önüne serilmektedir. Kadın bu distopya eserinde cinsel bir obje olmaktan öte gidememektedir.

Bir ailede olan bitenin yine aile içinde kalması gerekir. Aile mahremiyeti bunu gerektirir. 1984'te ise bu durumun aksine ailede olan biten her şey 'Düşünce Polisi' tarafından açık bir biçimde ortaya konulmaktaydı. Üstelik bu görevi anne babalarına karşı yapan da bizzat o ailenin çocuklarıydı.⁹⁸ Bir aileyi yok etmek, dahası aile kavramı parçalanmak hedefleniyorsa bunun için çocukları yönetmek, ele geçirmek yeterlidir. Bu eserde birey, ailesinin, çocuklarının yanında hiçbir şey konuşamayacak vaziyete geldiğinde, bireyin ailesinin yanında bile kendisini rahat hissedemeyişi, tedirginliği tasavvur edilmektedir. İnsan, ailesi ile dahi bir şey paylaşamayacak hale gelirse kendisini güvende hissedebileceği ortamı kalmamaktadır. Bu durum da insanı yalnızlığa, bitkinliğe, çaresizliğe sürükleyebilir.

Bütün bu verilerden hareketle, distopyalardaki totaliter düzendeki ahlak anlayışında önemli bir yere sahip olan aile kültürü ile ilgili şu tespitler söylenebilir: Aile kavramının distopik eserlerde bir anlamı, önemi kalmamış olup evlilik de gereksiz bir kurum haline gelmektedir. Hem karı koca ilişkisi hem de aile içi ilişkilerde bir çıkar söz konusudur. Aile mahremiyeti, nüfus planlaması distopyalarda iktidar tarafından belirlenmektedir. Distopyalarda insanın ailesi bir yakınlık, samimiyet ifade etmez. İnsanın bir aileye sahip olması onu güçlü kılmaz. Çünkü distopyalarda gücün kaynağı iktidardır. Aile kurumu, bir toplumun sürekliliği, güçlü oluşu noktasında toplumun en temel yapı taşlarından biri olduğundan gerek ütopyalarda gerekse distopyalarda aile bağları koparılmaya, yok edilmeye çalışılmaktadır. İnsan, genellikle aile yoluyla düzen, kültürel ve sosyal gelişim sağlar, ütopyik ve distopik eserlerdeki iktidar güç ise

⁹⁷ Atwood, **Damızlık Kızın Öyküsü**, s. 79, 163, 183.

⁹⁸ Orwell, **1984**, s. 148.

bu gelişimi istememektedir. Totaliter sistemlerde ailenin sağlıklı bir şekilde devamı demek, devletin sonu olduğundan totaliter düzende aile kültürüne yer yoktur.

Totaliter yapıyı eleştirici nitelikte bir ifade olarak 1984'te geçen 'buharlaştırma' kavramı Orwell tarafından kasıtlı kullanılmış izlenimi vermektedir. Bu eserin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yayınlanması, Hitlerin Yahudileri yakarak öldürmesinin bir vurgusu olabilir. Yazarın burada insandan geriye tek bir izlenim dahi kalmayışına dikkat çekmek için özellikle bu kavramı kullanması bir ihtimal dahilindedir.⁹⁹

Totaliter düzende toplum, bireyden önce gelir. Kafka'nın *Dava* adlı eserinde başkarakter, toplum içerisinde yalnızlaştırılmış, suçsuz iken suçlu damgası yiyerek bürokratik düzene kurban gitmiş ve nihayetinde de öldürülmüştür. *Dava* adlı distopya eseri, postmodern dönemin ortaya koymuş olduğu bir üründür. Avrupa'da insanı ezen, silikleştiren yapıya bir başkaldırıdır. Devletin totaliter sistemini devam ettirmesi *Demir Ökçe* adlı distopya eserinde ise oligarşik düzen ile mümkündür. Oligarşinin tam karşısında yer alan eserin başkahramanı Ernest Everhard'ın insanlara hükmetmek üzere kurulan bu düzene karşı çıkması ve mücadelesi titizlikle anlatılmaktadır. Dolayısıyla *Demir Ökçe*, Amerika'nın yoğun kapitalizm ve emperyalizmine bir başkaldırı eseri olarak ele alınmıştır. Bir sosyalizm eleştirisi olarak yazılan *Cesur Yeni Dünya*'da ise toplumsal istikrar adına sloganlar bulunur. 'Yeni Dünya Devleti'nin süreğenliği için bu sloganlar 'cemaat, özdeşlik ve istikrar'dır. Bu sloganlarla birey, geriye itilerek toplum ön plana çıkartılır. Birey, toplum için vardır.¹⁰⁰

Distopyalarda toplumsal denetimi sağlamanın yollarından biri olarak dil karşımıza çıkmaktadır. *Fahrenheit 451*'de dil, insanın zihnini sürekli meşgul eden dev ekranlar nedeniyle bir ihtiyaç olmaktan çıkmaktadır. Televizyonlar insanın beynini malayani şeylerle doldurarak oyalamakta, bu durum insanın diline de yansımaktadır. Nitekim Leibniz'in de dediği gibi 'dil, zihnin aynasıdır'. Zihin gündelik hayatta çoğunlukla neye maruz kalırsa, dil de bundan önemli ölçüde nasibini alacaktır. 1984'te

⁹⁹ M. Caner Müftüoğlu, "Gündelik Hayatta Totalitarizm: George Orwell'ın 1984 Adlı Distopya Romanında İdeal Toplum Tasavvurları", *Dumlupınar Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 44, 2015, s. 186.

¹⁰⁰ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, s. 31.

dil ‘çift düşün’ diye yeni bir dile dönüşmektedir. Bu yeni dilde bir sözcüğün zıddı ile birlikte olması durumu söz konusudur. İnsan bu zıt kavramlar arasında bir şekilde çelişkiye düşerek sağlıklı bir ayırt etme yetisine sahip olamayacaktır. Böylelikle yeni dil söylemi ile dillerden zihinlere doğru giden hakimiyet süreci kolaylaşacaktır. Yeni söylemde geçmişin izlerinin silinmesi, bireyin arkasında güç alacağı bir tarihinin, geçmişinin bırakılmaması amaçlanmaktadır. *Cesur Yeni Dünya*’da ise bireyler daha doğmadan kaderleri yazıldığı gibi dil yapıları da belirginleştirilmektedir. Böylelikle distopik eserlerde insanın farklı bir şey söylemesinin de düşünmesinin de yeri yurdu olmadığı, verilen örneklerden de rahatlıkla anlaşılabilir.

Distopyalarda diktatörlükten öte totaliter bir yönetimi merkeze koyan ahlak anlayışının olduğu tespit edilmiştir. Diktatörlükte eylemlere müdahale söz konusu iken, totaliter düzende her alana doğrudan bir müdahale söz konusudur. Bunun başında da ahlaki yapı gelmektedir. Totaliter devlet sisteminde bireyin özgürlüklerinin kısıtlanması, devlet için ahlakî açıdan bir sıkıntı doğurmamaktadır. Devlet bu anlamda distopyalarda bireye özgürlük tanımadığı gibi onun için ahlakî olanı da önemsemez. Distopyalarda totaliter ahlak anlayışı tamamen iktidar eksenli olup, bireysel ahlakın yerinin olmadığı ve devlet ahlakının ne düzeyde olduğu bir sonraki başlıkta tartışılacaktır.

2. Bireysel Ahlak ve Devlet Ahlakı Arasındaki Çatışma

Distopyalarda totaliter ahlak anlayışında bireysel ahlak ilkeleri devletin çıkarları uğruna tümüyle feda edilmektedir. Devlet, bu fedakarlığı halka mecburi tutmaktadır. Dolayısıyla bireyin iradesinin devre dışı bırakıldığı distopya dünyasında bir ahlaklılıktan söz edilemez. Zira ahlakiliğin önemli şartlarından biri insanın özgür olması üzerinedir. Ahlaki özgürlükte özgür irade şarttır, birey ancak özgür olduğunda iyiyi veya kötüyü seçebilir.¹⁰¹ O halde distopyalarda ahlakın kaynağı nedir, distopyalar nasıl bir ahlak yapısına sahiptir, distopyalarda bir ahlakilik ilkesinden bahsedilebilir mi gibi sorulara birey ve devlet arasındaki ahlaki çatışma çerçevesinde cevaplar aranacaktır.

¹⁰¹ Hüsamettin Erdem, **Ahlak Felsefesi**, 5. Baskı, Hü-er Yayınları, Konya, 2002, s. 86.

Ahlakçılara göre bireyin en temel vazifesi, beden ve ruhtan meydana gelen bir varlık olarak öncelikle nefsini, bedenini ve ruhunu düşünerek sağlığını korumasıdır. İnsan, aklen ve bedenen sağlıklı olmadan ahlak da bireyde yerini alamayacaktır. İnsanın ruhsal bakımdan sağlıklı olabilmesi, akl-ı selim düşünüp hareket etmesine ve ahlak zırhını bürünmesine bağlıdır. İnsanı terbiye edecek olan ahlak ilmidir.¹⁰²

Ahlak felsefesinin temel kavramları olan iyi, kötü, etik, vicdan, irade, eylem ve özgürlük birbirleriyle yakından ilişkilidir. Özgürlük olmadığı takdirde bir tercih etme, seçme eylemlerinden bahsedilemez. Buradan hareketle özgür iradenin ahlak felsefesinin temel şartlarından biri olduğu ifade edilebilir.

Ahlak felsefesi kaynaklarında teorik ahlak konusu daha çok normatif etik başlığı altında incelenmektedir. Normatif etik, pratikte olması gerekenler üzerinde durur. Bir insanın ne tür eylemlerde bulunarak ahlaklı bir yapıya bürünmesi gerektiği ile ilgili eylemi iyi kılan durumları ortaya koyar.¹⁰³

Normatif etik; teleolojik etik, deontolojik etik (ödev ahlakı) ve erdem etiği olmak üzere üç farklı teoriye ayrılmaktadır.¹⁰⁴ Özgürlük ise olması gereken ile ilgilenen normatif etikteki bütün bu teoriler için en temel kavramlar arasında yer alır. Özgürlüğü ahlaki bir bilinç olarak görececek olursak, insanın neyi yapıp yapmaması gerektiği ile ilgili bilgiler normatif etik tarafından ortaya konmaktadır.

Ahlak ilminde en temel kaidelerden biri, bireyin eylemini, fikrini kendi hür iradesiyle ortaya koymasıdır. Fakat distopik eserlerde bu durum tam tersidir. Siyasal otoritenin hâkim olduğu birey ya da grup, bireyin özüne ait ne varsa onu unutturma, kaybettirme peşindedir. Distopyalarda bireyin ismi, kimliği yok edilmekte olduğundan birey, eyleminin ahlaki olup olmadığını umursayacak bilince sahip değildir. Distopik eserlerde yer alan baş kahramanlar hariç toplum, bilinci kapalı yığın insanlardan oluşur. Böyle bir toplumda bireysel ahlak yerine iktidar kuralları geçerlilik gösterir. İktidar kuralları ise birey için ahlaki olmasalar bile sorgulamaya, eleştirilmeye kapalıdır. Eleştiri yapanlar farklı cezalar yoluyla cezalandırılarak, iknaya mecbur bırakılarak iktidarın katı düzenine uyum sağlamak zorunda kalırlar. Distopyalarda

¹⁰² Erdem, **Ahlak Felsefesi**, s. 113-115.

¹⁰³ Ahmet Cevizci, **Etik Ahlak Felsefesi**, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 43.

¹⁰⁴ Cevizci, **Etik Ahlak Felsefesi**, s. 44.

ahlakilik hukuk için gereklidir. Halbuki ahlakilik için dinin de olması gerekir. Ahlakilik için neyin gerekli olduğu konusu bakış açısına göre değişkenlik gösterse de buradaki temel problem, tamamen kendine göre bir ahlaki anlayış belirlemektir. Çünkü gayeyi aşan bir vasıta, insanı baskıcı, despot bir tutuma götürmekte olup bu keyfi tutumun bir ahlaki tarafı da yoktur. Söz konusu problemin ortadan kaldırılması için bu keyfi değerleri mutlak değerler haline getirmek gereklidir. Bu doğrultuda mutlak değerler sosyal, mantığa uygun, istikrar kazanmış fiillerden oluşmaktadır.¹⁰⁵ Dolayısıyla distopyalarda benimsenen ahlaki anlayış ile bireyin ahlakı örtüşmemektedir.

Devlet için en başta hukuk gerekirken, ahlakilik için din gereklidir. Distopyalarda devlet bu hukuk sistemini kendine göre tasarlamakta olup, dini tarafını tamamen devre dışı bırakmaktadır. Distopyalar kendi sistemine göre bir ahlak anlayışı oluştururken, bireyin ahlak anlayışını oluşturabileceği özgürlük haklarına ve inanç yapısına müdahale ederek bireyi ahlaki bağlamda sönük hale getirmiştir. Distopyalarda devlet, bireyin ahlaken yükselişe geçerek devletin ahlakına aykırı davranabileceği endişesiyle her türlü despotluğu yapmayı kendinde hak olarak görmektedir şeklinde de ifade edilebilir. Dolayısıyla distopyalarda devletin ahlakı ile bireyin ahlakı arasındaki çatışma, devletin bir ahlaka sahip olup olmaması ile ilgili değil, devletin ahlaka bakış açısı ile bireyin ahlakının bağdaşmaması üzerinedir.

Toplum içinde irade özgürlüğü olmayan insan sorumlu da olmaz. İnsanların bir kısmı sorumluluklardan kaçmak adına özgür olmamayı tercih ederek yaşamayı istemektedirler. Tercihleri sonucunda başarısızlığı kabullenmek bilinç ister. Bu bilinci edinmek istemeyenler özgürlüğün sorumluluğunu almak yerine köle olmayı yeğlemektedirler. Kölelerin, kölelik anlayışının tezahürlerinin olduğu bir toplumda bir ortak bir hareketten, birlikten söz edilmesinin imkân dahilinde olduğu pek söylenemez.¹⁰⁶

Ahlakın temelinde var olan genel özgürlüğün korunması için devletin gücüne ihtiyaç vardır. Devletin gücü olmadan insanın genel özgürlüklerine sahip olması mümkün olmadığı gibi insanın ahlakiliği de ortadan kalkmaktadır. Çünkü hak ve

¹⁰⁵ Erdem, **Ahlak Felsefesi**, s. 82-83.

¹⁰⁶ Eric Hoffer, **Kesin İnançlılar**, Çev. Erkil Günür, 16. Baskı, Olvido Kitap, İstanbul, 2021, s. 49.

özgürlükleri olmayan bir insanın ahlakiliği de olmaz. Ahlakın korunması için devletin ahlaka, ahlakın da devlete karşılıklı ihtiyaçları bulunmaktadır. Devletlerin uzun ömürlü olmalarında bu ahlaki yapıya yaslanması hayati önem teşkil eder.¹⁰⁷ Bireyin özgürlüğünü tamamen sınırlayarak bir ahlak sistemine sahip devletler, devletin devamı gereği hukukunu, bireyin her türlü özgürlüğü ve ahlakının üstünde tutmaktadır.

Distopyalarda toplumsal düzenin, hukukun kaynağı ahlak olması gerekirken iktidar kaynaktır. Distopyalarda ahlakın varlık sebebi iktidardır.¹⁰⁸ Bireyin hakları bütünüyle devletin tekelindedir. Bundan dolayı bireysel ahlak yerini iktidarın kurallarına bırakmıştır.

Ahlaki normlar ve ahlak yapısı toplumları ayakta tutan temel dayanaklardır. Ahlakın kaynağı din ve toplum sözleşmesi¹⁰⁹ iken distopyalarda ahlakın varlığına dair bir kaynak olarak ne bir dini yapıdan ne de bir toplum sözleşmesinden bahsetmemiz olanaksızdır. Distopyalarda toplumun ve dinin ahlak anlayışına uygun bir ahlaki yapı söz konusu olmadığı için devletin ahlaki immoralist ahlak anlayışı üzerine kuruludur. Örneğin geçmişi bertaraf etme düşüncesi toplumun ve insanların standart ahlak anlayışını değiştirmektedir. Bireyin, ailenin, toplumun ahlaki distopyalarda yapısal olarak önemli ölçüde yıkılmakta, yerine iktidarın otoritesi hâkim olmaktadır. Böylece toplum ve dinler tarafından daha önceden kurulmuş olan tüm ahlaki değerler distopik eserlerde yıkılmaya çalışılmaktadır. Ahlakın ölçüsünün, kaynağının üstün insan olduğunu ve devletin kaynağında ahlak olmadığını iddia eden immoralistlerden¹¹⁰ yola çıkılarak distopyalarda ahlakın ölçüsünün iktidardaki insan olduğu söylenebilir. Bu anlamda distopyalarda immoralist ahlak (ahlaksızlık ahlakı) anlayışının yaygınlaşmasının baz alındığını söylemek isabetli olacaktır.¹¹¹

Netice itibariyle immoralist ahlak, distopyalarda iktidarın benimsediği ahlak olmuştur. Dinin, dilin toplum nezdindeki yeri tamamen soyutlanarak insanın düşünceden, değerden yoksun bir varlık olarak yaşaması beklenmektedir. Böylece

¹⁰⁷ Erdem, **Ahlak Felsefesi**, s. 197-198.

¹⁰⁸ Yakup Akyüz, "Distopyalarda Ahlakın Devlet Düzenindeki Yeri", **Kilitbahir Dergisi**, S. 20, 2022, s. 226, 231.

¹⁰⁹ Cevizci, **Etik Ahlak Felsefesi**, s. 16.

¹¹⁰ Erdem, **Ahlak Felsefesi**, s. 53.

¹¹¹ Akyüz, "Distopyalarda Ahlakın Devlet Düzenindeki Yeri", s. 227.

medeniyet distopya eserlerinde hayattan koparılmıştır.¹¹² Değerin, ahlakın, duygunun, dinin distopyalarca bir anlamı, önemi ve geçerliliği kalmamıştır. Distopyalarda devlet ahlakı yozlaşmış vaziyettedir. Birey, erdem duygusunu yitirmiş, iyilikten ve iyi olmaktan nefret eder olmuş hatta toplumdaki herkesin ahlaksızlaşmasını isteyecek kadar kendisi ahlaksızlaşmıştır.¹¹³

Cesur Yeni Dünya'da devletin bir ahlaka ihtiyacı bulunmamaktadır. Toplumdaki düzeni, birlikteliği sağlayacak olan ahlak değil, 'soma' hapi ve Yeni Dünya Devleti'ne uyum sağlamaktır. Diğer distopya eserlerinden farklı olarak *Cesur Yeni Dünya*'da bu uyumun insanın kendi iradesiyle fakat yine zorunlu olarak gerçekleştiği görülmektedir. Nitekim eserde mutluluğun ve erdemın sırrı olarak bu şartlandırılmış irade olduğu bilgisi yer almaktadır.¹¹⁴ Burada anlatılmak istenen problem, şartlı zihin dünyasına sahip bireylerin iradesi gerçekten özgür bir iradeyi içermemekte olmalıdır.

Cesur Yeni Dünya'da oluşturulan 'Tek Devlet'in ahlakı, ölçsüz ve iradesiz yaşamaktır.¹¹⁵ Hatta bu eserdeki ölçsüz ahlak, liberal ahlak anlayışını yansıtmak için yazılmış bir uyarı niteliğindedir.¹¹⁶ Devlet bu anlamda ahlakı matematikselleştirerek nicel olarak ele alır. Mutluluk, hayatın bir amacı olmaktan çıkarak devletin zorunlu bir aracı haline gelmiş durumdadır.¹¹⁷ Hatta bu durum, bir ahlak eğitimi olarak 'hipnopedya' ile örneklenebilir. Hipnopedya, Yeni Dünya Devleti'nde uykuda verilen bir eğitimidir ve akla uygun değildir. Bireyi ahlakî ve sosyal yönden eğiten bir güç olarak hipnopedyada 'Devlet'in öğretileri' yer alır. Zihinlere uyku esnasında defalarca kez işlenmeye çalışılan bu öğretiler ile önce çocukların sonra da yetişkin bireylerin zihni şekillendirilmeye çalışılır.¹¹⁸ Öğretilerle şekillenen akıl ve ahlak dünyasının olduğu bir yerde ahlak alanında önemli görüşleri olan Kant'tan istifade etmek yararlı olacaktır. Kant'a göre ahlaklılık, akıllı olan her varlık için geçerli olup zorunludur. Bu

¹¹² Akyüz, "Ütopya ve Distopyalar Işığında Medeniyet Tasavvurunun Tarihi Seyri", s. 330.

¹¹³ Yakup Akyüz, "Korku Ütopyalarında Din Algısı", *NEÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, S. 37, 2022, s. 90.

¹¹⁴ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, s. 42.

¹¹⁵ Akyüz, "Korku Ütopyalarında Din Algısı", s. 91.

¹¹⁶ Ağkaya "Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi", s. 44.

¹¹⁷ Tuba Nur Umut, "Rönesans Ütopyalarından 20. Yüzyıl Distopyalarına: Ahlak – Teknoloji – Toplum İlişkilerinin Kurgusu Nasıl Değişti?", *II. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu*, Ed. Dr. Öğr. Üyesi İshak Tekin, Arş. Gör. – Esmâ Türkmen, 1. Baskı, Sonçağ Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 234.

¹¹⁸ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, s. 51, 53, 54.

görüşlerinden hareketle denilebilir ki, akla sahip olan bir insan için ahlakî olmayan durum, insanın kullanılan bir varlık olması, varlığının amacına aykırı olarak onun salt bir araç olarak görülmesi ile ilgilidir. Çünkü insanın kullanılan bir varlık olması, onun hem ahlakiliğine hem akıl sahibi oluşuna ters düşmektedir. Bu durum, insanı değerli olmaktan çıkarır. Dolayısıyla insanı değerli kılan ahlaklılığı ve bir amaç sahibi oluşu, insanın araç olarak kullanılmasıyla birlikte kaybolur.¹¹⁹ Distopya eserlerinde insan bir araç olarak kullanıldığından, insanın değerini ve ahlakını yitirmekte olduğu Kant'ın bu görüşlerinden hareketle söylenebilir.

Sonuç olarak bireyde var olan vicdan, merhamet gibi bireyin kişilik yönü distopyalarda ortadan kaldırılmıştır. İktidar, bireyin gözünün önünde masum birilerini öldürürken birey bu durumlara tepkisiz ve duyarsız konuma getirilmiştir.¹²⁰ Distopyalar kendi öz değerlerine yabancılaşan insanın serüvenidir. Dolayısıyla bu alandaki eserlerde devletin tekelinde yaşayan birey için yaşamın bir anlamı, amacı ve ahlakı yoktur.

Bireyin yaşamını ve ahlakî yapısını doğrudan etkileme gayesi güden çeşitli propaganda ve beyin yıkama teknikleri distopyalarda devletin ahlakını gösterir. Devlet kendi çıkarları için bireyi bu yollarla etkileme peşindedir. İşte bu etkileme yolları olarak propaganda ve beyin yıkama tekniklerinin özellikle bireyin ahlakı üstündeki etkisini ayrı bir başlık altında ele almamız gerekecektir.

3. Propaganda ve Beyin Yıkama Tekniklerinin Ahlak Algısı Üzerindeki Etkisi

Distopyalarda bireyi her alanda manipüle etmek için devlet, propaganda ve beyin yıkama yoluna başvurur. Devletin insanları bu şekildeki sindirme yollarının ise ne kadar ahlaki olduğu önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu ahlaki algı üzerindeki etkinin boyutu burada incelenecektir. Bu bağlamda distopyalarda hangi propaganda türü kullanılmaktadır? Distopyalarda propaganda örnekleri nelerdir? Beyin yıkamanın tanımı, beyin yıkama teknikleri ve distopyalarda kullanılan beyin yıkama teknikleri nelerdir? Bu beyin yıkama tekniklerinin

¹¹⁹ Immanuel Kant, **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, Çev. Ionna Kuçuradi, 3. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2002, s. 29-65-78.

¹²⁰ YAZICI, "Hannah Arendt'te Totalitarizm'in Neliği", s. 201.

distopyalardaki örnekleri nelerdir? Son olarak da günümüzde kullanılan beyin yıkama tekniklerinin distopyalardaki ahlak anlayışına ne denli etki ettiği bu kısımda irdelenecektir.

Totaliter düzen, baskı ve şiddet içermesi sebebiyle toplumlarda uzun süreli barınmamaktadır. Dolayısıyla toplumda kalıcı olan bir düzeni sağlamaya ihtiyaç hasıl olduğundan devletin, insanı aklın ve kalben bütünüyle ele geçirmesi gerekmektedir. Bu aklın ve kalben ikna, psikolojik bir savaş yöntemi olan propaganda aracılığıyla olur. Propaganda, insanları topyekûn haline getirirse de aslında onları yalnızlaştırmaktadır. Bu yalnızlığın ağırlık tarafı ise siyasettedir.¹²¹ Totaliter bir rejim ne kadar totaliter olsa da insanı eylemsel olarak ele geçirebiliyorken, aklına ve kalbine belli bir oranda müdahale edebilir. Bu belli oranın distopyalardaki örnekleri birazdan verilecektir fakat distopyalardaki iktidar insanı her bakımdan ele geçirmeyi hedeflese de bunun hiçbir zaman mümkün olmayacağını söyleyebiliriz. Zaten bu mümkün olsaydı distopya eserleri yazılmazdı.

Propaganda, beyaz, gri, kara, silahlı ve karşı propaganda olmak üzere türlere ayrılır. Bunlardan kara propaganda, insanda var olan yerleşmiş inançları yıkarak insanı ahlaken ve ruhen çökertmeyi amaçlayan, bunun için de yalan, hile başta olmak üzere her yolu mübah gören bir propaganda türüdür. Söz konusu propagandayı yapanlar vicdanen hiçbir sorumluluk kabul etmezler. Bu propagandada insan, en zayıf noktalarından vurulur ve zaafı olan her durum bir malzeme haline getirilir.¹²² Buradan anlaşılmaktadır ki kara propagandada bir ahlaki anlayışa, tutuma rastlanmamaktadır. Aksine propagandanın amacına ulaşma pahasına tüm yollara olumlu bakan bu ahlak, daha önce de belirttiğimiz gibi immoralist ahlak anlayışı ile örtüşmektedir. Distopyalarda devlet ya da iktidar hiçbir ahlakî kaygı taşımadığı gibi vicdani bir sorumluluğu da bünyesinde barındırmadığından distopyalardaki immoralist ahlak anlayışında en çok kara propaganda araçları kullanılmaktadır yargısında bulunulabilir. Tabi distopyalarda bütünüyle kara propaganda kullanılmaktadır gibi kesin bir hükme varılamaz.

¹²¹ Nevzat Tarhan, **Psikolojik Savaş - Gri Propaganda**, 4. Baskı, Timaş Yayınları, 2016 (e-Kitap Baskı Yılı), s. 23.

¹²² Tarhan, **Psikolojik Savaş – Gri Propaganda**, s. 24, 28-29.

Distopik eserlerde iktidar, toplum üzerindeki hakimiyetini sürdürebilmek adına propagandaya başvurur. Propaganda distopyalarda iktidarın vazgeçilmez aracıdır. Distopik eserlerde iktidarın istikrar adına insanlara aşılması gereken öfke, nefret gibi duyguları çeşitli propaganda araçları yoluyla dikte ettiği görülmektedir. Şimdi distopyalardaki bu propaganda araçlarından bahsetmemiz konunun anlaşılabilirliği açısından faydalı olacaktır.

Zamyatin'in *Biz*'inde yalnızca Tek Devlet'in olduğu, bu devletin kalıcı ve son oluşuna dair öğretilerle eserde bilimsellik fikri kullanılarak propaganda yapılmaya çalışılmaktadır. Orwell'in *1984* distopiyasında sürekli olarak 'Büyük Birader' dışında hiçbir şeye bağlanılmaması gerektiği anlatılmaktadır. 'Parti'ye itaatın esas olduğu, iktidarın dışındaki her yolun yanlış olduğu tele-ekranlar aracılığıyla beyinlere işlenmektedir.

Propagandada yer alan mesajlarda en etkili olanlar tercih edilir.¹²³ Nitekim distopik eserlerde kullanılan propaganda mesajları, insanları zihnen etkileyip uyuşturabilecek şekilde tasarlanmıştır. *1984*'te var olan tek parti 'INGSOS'un temel sloganı; savaşın barış, özgürlüğün kölelik ve cahilliğin de bir güç olarak görülmesidir.¹²⁴ *Cesur Yeni Dünya*'da Yeni Dünya Devleti'nin temel sloganı; cemaat, özdeşlik ve istikrar olarak vurgulanmıştır.¹²⁵ Ayrıca yine bu eserde 'herkesin herkese ait oluşu' da hipnopedyada temel bir atasözü olarak slogan hükmünde yer alır.¹²⁶ *Hayvan Çiftliği* adlı eserde yönetimin sağlayamadığı adaleti sağlamak vaadiyle başa geçen hayvanlardan Snowball'ın hayvancılığın temel ilkeleri adı altında yayınladığı ilkelerin özü olan 'dört ayak iyi, iki ayak kötü' mesajı, bu eserin asıl propaganda cümlesidir.¹²⁷

Fanrenheit 451'de propaganda aracı televizyonlardır. İnsanlar televizyonda olup bitenleri merak ettiği kadar kendi geleceğini merak etmemekte, saatlerce bir makineyi dinleme uğruna en değerli şeyi olan vaktini heba etmektedir. Günümüzde televizyonlarla birlikte internet ve sosyal medya araçları da güçlü birer propaganda

¹²³ İrem Doğan, "Siyasal Propaganda ve Sosyal Medya", *Ahi Evran Akademi*, C. 1, S. 2, 2020, s. 2.

¹²⁴ Orwell, *1984*, s. 26.

¹²⁵ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, s. 31.

¹²⁶ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, s. 64.

¹²⁷ Orwell, *Hayvan Çiftliği*, s. 32, 42.

aracı haline gelmiş vaziyettedir. Bahsi geçen eserde televizyonların sürekli açık tutulması zorunlu kılınmıştır. Evlerde ışık görülüp de televizyonlar kapalı olursa devlet bu olaya hemen müdahale ederek, insanların aralarında kaynaşmayı, birleşmeyi sağlayabilecek her türlü sohbet, düşünme ve iletişim yolunun önünü kesmeye çalışmaktadır. Eserdeki Clarisse ve ailesinin başına gelenler bu durumun açık kanıtıdır.

Cesur Yeni Dünya'da 'Saatbaşı Radyosu' ile 1984'teki tele-ekranlar birer propaganda araçlarıdır. Her an ve her yerde olan bu propaganda araçları ile iktidarın dayatmaları insanlara aktarılmakta olup, bu dayatmaları dinlememe gibi alternatif de bulunmamaktadır.

Feminist bir distopya eseri olan *Damızlık Kızın Öyküsü*'nde Gilead yönetiminde insanı özünden uzaklaştırma gayesi güden tahakküm araçları; kutsal metinler, damızlık kızların isimlerinin değiştirilmesi, kadınların kıyafetlerinin sınıfsal farklılıklara göre yeniden tasarlanarak giydirilmeye zorlanmalarıdır.¹²⁸

Beyin yıkama, insanın sağlıklı düşünmemesi, aklın normal işlevini yerine getirememesi için saptırılması, itiraz etmenin ortadan kaldırılması şeklinde bir propaganda tekniğidir.¹²⁹ Beyin yıkama "bireyin aklının kendi kontrolünden çıkarak başkalarının kontrolü altına girmesi" şeklinde ifade edilebilir.

Beyin yıkama faaliyetleri eski zamanlara kadar dayansa da temellendirilmesi 20. yüzyılda olmuştur. 1970'li yıllara kadar beyin yıkama faaliyetleri askerî, siyasî ve ideolojik amaçlarla kullanılırken, bu yıllardan itibaren insanların inançlarını değiştirerek yeni dinî hareketlere katılımını sağlama amaçlı yaygınlık kazanmıştır. Beyin yıkama ise, klasik beyin yıkama ve modern beyin yıkama tekniği olmak üzere iki türdür. Klasik beyin yıkamada birey, gönüllü olmadığından duygu ve düşünceleri esir edilerek kontrol altına alınır. Bu esareti sağlayabilmek adına bireyin fiziksel ihtiyaçları istismar edilerek birey fiziken iknaya zorlanır.¹³⁰ Bu minvalde distopya eserlerinin pek çoğunda klasik beyin yıkama tekniğinin kullanılması bir iddia olarak öne sürülebilir.

¹²⁸ Tüysüz, "Feminist Distopyalarda Tahakküm ve Direnişin Temsili: Damızlık Kızın Öyküsü Dizi Film Örneği", s. 42.

¹²⁹ M. Ali Kirman, "Beyin Yıkama Teorileri", *AÜİFD*, C. 45, S. 1, 2004, s. 109.

¹³⁰ Kirman, "Beyin Yıkama Teorileri", s. 113, 122.

Beyni yıkanan bireyler artık birer fanatik olma yolundadırlar. Sadece belli bir ideolojiye saplanıp kalarak akıl ve ahlak ilkelerini geride bırakan insan fanatiktir. Fanatik insan düşünmeden, bilinçten yoksundur. Davası uğrunda gözünü dahi kırpmadan canını veren fanatik insan, kendi davası dışındaki her şeye ve herkese karşı kördür.¹³¹ Distopyalarda iktidarın bireyden istediği, iktidar fanatikliğidir denilebilir. Fanatik birey iktidar bağımlısıdır, iktidarın yaptığı her şeyi meşru ve gerekli görür. Fanatik insan için davanın içeriği, doğruluğu, ahlakiliği probleminin önemi yoktur. Onun için önemli olan, bir dava uğrunda kendini adamaktır.¹³² İşte bu minvalde, örneğin 1984'te 'Parti'nin devamlılığı için üyelerinin kesin inançlı, soru sormayan, düşünce üretmeyen insanlardan oluşması gerekmektedir.¹³³ Aksi takdirde düşünebilen, sorular peşine düşen insan en sonunda temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasına tahammül edemeyerek 'Parti' ile ilişkisini kesmek isteyecektir. İktidarların işlevini devam ettirebilmesi, üyelerinin iktidara karşı başkaldırmayan fanatiklerden oluşmasına bağlıdır. Bu tarzdaki iktidarlar ve fanatik insanlar için felsefenin varlığı tehdit olarak görülmektedir. Halbuki felsefenin olmadığı toplumlarda bir medeniyetin, ilerlemenin varlığından da söz edilemeyeceği aşıkardır. Felsefe bu noktada toplumdaki geri kalmışlığı, durağanlığı ortadan kaldırmaktadır.¹³⁴ Distopyalarda ise felsefe, bireyden ve hayattan uzak tutulmuştur. Çünkü felsefenin düşünceyi, sorgulamayı temelini alarak insanı uyandırıcı etkisi, distopyalar için büyük tehlike arz etmektedir. Toplumlarda ne zaman ki felsefe hayata, yönetime, topluma dahil edilirse işte o zaman karanlık ütopyalardan aydınlığa doğru yol alınabilir.

Orwell 1984 adlı eserinde, yönetimin dört farklı bakanlıktan oluştuğunu ifade etmektedir. Genel veya özel fark etmeksizin hiçbir şeyin gizli kalmaması ve geçmişin tüm izlerinin silinmesi ile ilgilenen 'Gerçek Bakanlığı', savaşı konu edinen 'Barış Bakanlığı', düzenden ve hukuktan sorumlu 'Sevgi Bakanlığı' ve iktisattan sorumlu 'Varlık Bakanlığı' şeklinde toplamda dört denetleyici bakanlık bulunmaktadır. Bu bakanlıkların kontrol mekanizması işlevini gören bir 'tele-ekran' ise büyük öneme

¹³¹ Hoffer, **Kesin İnançlılar**, s. 111.

¹³² Hoffer, **Kesin İnançlılar**, s. 113.

¹³³ Orwell, **1984**, s. 32.

¹³⁴ Ömer Faruk Erdem, "Din ve Medeniyet; Bilim ve Medeniyet; Felsefe ve Medeniyet; İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkisi", **Medeniyet Tasavvuru ve Karatay Medresesi**, Ed. Ömer Faruk Erdem - Murat Ayyvacı, 1. Baskı, KTO Karatay Medresesi Yayınları, Konya, 2018, s. 55.

sahiptir.¹³⁵ Bu örnekte olduğu gibi distopya eserlerinde böylelikle güven duygusu insanlardan arındırılmaya çalışılmıştır. Güvenilecek tek varlığın iktidar olmasının altı ısrarla çizilir. İnsanın anne, baba, arkadaş, eş, çocuk gibi en yakınındaki kişiler ile arasındaki samimiyetin dahi iktidar tarafından yok edilmesi hedeflenmiştir.¹³⁶ İktidarın asıl hedefi ise insanların birbirlerine olan bağlılığı değil, kendisine olan bağımlılığı üzerinedir. Bağımlı bireylerden oluşan bir halkı yönetmek ve idare etmek devlet açısından en kolayıdır.

Beyin yıkama tekniklerinden klasik beyin yıkamanın yetersiz olduğu görüşünden hareketle yeni bir model olan modern beyin yıkama tekniği ileri sürülmüştür. Bu teknikte klasik beyin yıkamadaki gibi fiziksel ihtiyaçları istismardan ziyade psiko-sosyal ihtiyaçlar istismar edilir. Klasik beyin yıkamada fiziki ikna etkiliyken, modern beyin yıkamada bireyler psikolojik ikna yöntemine tabi tutularak adeta kale en içten fethedilir. Ayrıca bireyi duygu ve düşüncelerinde yanıltma amaçlanır.¹³⁷ Modern beyin yıkama tekniğinin distopya eserlerindeki en açık örneği ise *Cesur Yeni Dünya*'dır. İnsanların toplumsal düzene ayak uydurabilmeleri için kendilerinin bu düzene dair istek ve inançlarının olması, ikna olması gerekir. Zorba, baskıcı, otoriter yöntemlerle insanlar yola getirilemez.¹³⁸ *Cesur Yeni Dünya* adlı distopik eserde başkalarına göre şekillenen, ısmarlama bir mutluluk anlayışı hakimdir. Kişi kendi isteklerine göre mutlu olmayı seçememekte, mutluluk bir istenç üzere değil, öğretisi yoluyla gerçekleşmektedir.¹³⁹ İnsan bu eserde, bir et parçasından öte bir varlık değildir.¹⁴⁰ Söz konusu eser bu anlatımlarıyla yapay, tamamen öğretilerle çevrelenmiş bir dünyayı tasvir etmektedir. Eserde 'soma' adı verilen hap, ismini Hindistan dini törenlerinde işlevselliğe sahip olan bir bitkiden almaktadır. Soma, bahsi geçen eserde alkol ve uyuşturucudan daha etkili fakat daha zararsızdır. Dünyayı değiştirmeye gücü yetmeyen iktidar sahipleri, bu gücü zihinleri tamamen uyuşturucu bir haptan istifade etmek için kullanmaktadırlar. Söz konusu hap, bireylerin dünyalarını, fikirlerini,

¹³⁵ Orwell, **1984**, s. 14.

¹³⁶ Gökşen Yıldırım, "Orwellien Distopya Eşliğinde İnsana, Kültüre ve Şehre Bakmak", **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2019, S. 34, s. 158.

¹³⁷ Kirman, "Beyin Yıkama Teorileri", s. 124.

¹³⁸ Burgess, **Otomatik Portakal**, s. 145.

¹³⁹ Huxley, **Cesur Yeni Dünya**, s. 107.

¹⁴⁰ Huxley, **Cesur Yeni Dünya**, s. 74.

ruhlarını ve akıllarını uyuşturmaları adına tüm düzensiz, rahatsız ve mutsuz edici şeylere karşı birebir ilaç konumundadır. Bu teknik her ne kadar fiziksel bir iknayı barındırır da psikolojik ikna daha baskındır. Çünkü soma ile insanları fiziken kontrol altında tutmanın ötesinde, akıl ve ruh bakımından hakimiyet sağlanmak amaçlanmaktadır. Böylelikle insanların üstündeki bireysel ve toplumsal denetimler soma ile rahatlıkla sağlanabilmektedir.¹⁴¹ Netice itibariyle bu eserde soma hapı, modern bir beyin yıkama tekniği olarak kullanılmaktadır çıkarımında bulunulabilir. Ancak bu eserde olduğu gibi insanların zihnen sağlıklı düşünememe ve irade edememesinde etkili olan beyin yıkama olaylarının faili ya da failleri ahlaken suç işlemektedir.¹⁴² Nitekim insanı bedensel ya da zihinsel kontrol altına almanın ahlakî hiçbir tarafı bulunmamaktadır.

Üç ayrı başlıkta incelediğimiz distopyalarda ahlak araştırmamızda totaliter zihniyetin distopyalarda hâkim olduğu gözlemlenmiştir. Bu zihniyet, bireyi her bakımdan gözetleme, denetleme ve kontrol işini devlet aracılığıyla meşru hale getirmiş, bu meşruiyetin birey açısından ahlaki bağlamını da umursamamıştır. Bundan dolayı devletin ahlaki distopyalarda immoralist ahlak olarak görülmüştür. Devlet için ahlakın bireydeki ve devletteki yeri, devletin söylem ve eylemlerine koşulsuz itaat ile gerçekleşir. Bu nedenle birey ahlaki olarak da devletin ahlakına tabi olmak durumunda bırakılmıştır. Ahlakın buyrukları devlete itaatin önüne geçemez. Distopyalarda devlet, meşruiyetini kalıcılık açısından propaganda çeşitlerinden kara propaganda ve beyin yıkama tekniklerinden klasik beyin yıkama ve modern beyin yıkama tekniği ile gerçekleştirir. Bunları gerçekleştirirken herhangi bir yasallık ya da ahlakîlik ilkesi gütmeyen devletin zihniyeti sadece kendi hukuk sistemini devam ettirmektir.

Distopyalarda devletin üstünlüğü için bireyin özgürlüğünü ve ahlakını hiçe sayan totaliter sistemi anlatan klasik distopyaların karşılaştırmalı analizi ve bu minvalde verilen mücadelelere dair değerlendirme üçüncü bölümde yer alacaktır.

¹⁴¹ Kumar, **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya**, s. 417.

¹⁴² Tarhan, **Psikolojik Savaş - Gri Propaganda**, s. 48.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE AHLAK BAĞLAMINDA TOTALİTER SİSTEMİ ELEŞTİREN DİSTOPIK ESERLERİN İNCELENMESİ

1. Totaliter Sistemi Eleştiren Distopik Eserlerin Ahlak ve Özgürlük Temalarının Karşılaştırmalı Analizi

Distopyalarda devletin hukukunu ve devamlılığını bireyin ahlakının üstünde tutması ve bu devletin üstünlüğünü kurması için de bireyi her bakımdan kısıtlayarak, totaliter sistem aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu bölümde distopya eserlerinde önemli birer sorun haline gelen özgürlük ve ahlakı, totaliter yapıya sahip devletlere yönelik getirmiş olduğu eleştirilerle ön plana çıkan *Biz, 1984*, *Cesur Yeni Dünya* ve *Fahrenheit 451* eserleri üzerinden inceleyeceğiz. Bu bölümde araştırmamızı bu dört eserle sınırlandırmış olmamızın temel sebebi, bahsi geçen dört eserin de totaliter rejimi eleştiri amaçlı kaleme alınmış olmasıdır. Bu dört eserde bireyler devlet tarafından düşünce, eylem, din ya da inanç, eğitim, kişisel özgürlük başta olmak üzere hayatın pek çok temel alanında kısıtlanmaktadır. Yine bu dört eserde de devletin bireyden her zaman önce geldiği daha önceki bölümlerde ortaya konmuştur. Tezimizin birinci bölümünde ele aldığımız distopyalardaki özgürlüğün totaliter rejimle bağlantısı ve yine ikinci bölümde distopyalardaki totaliter sistemin ahlaka yansımaları, bizi bu konuya dair benzerlik ve farklılık esaslarına dayanarak karşılaştırmalı olarak analiz yapmaya yöneltmiştir. Metnin akıcılığını bozmamak için eserlerin hepsinin adının tek tek söylenmesi yerine bazen “bu eserlerde, bu dört distopya eseri, seçili eserler” gibi ifadeler geçtiği takdirde atıf yukarıda bahsi geçen eserlere yönelik olup, bunu önceden belirtmekte fayda görmekteyiz. Öncelikle analize bu eserlerdeki benzer yönlerden başlanmakta, farklılıkları sonradan gelmektedir. Totaliter rejimlerin özgürlük ve ahlak bağlamında bu dört eserdeki benzer ve farklı yönleri nelerdir? Bu dört eserde özgürlükler hangi bakımlardan kısıtlıdır? Bu dört eserde birey mi esastır, yönetim mi? Siyaset ahlakın altında mı kalır yoksa üstünde mi? Bu dört eserde totaliter devletlere karşı bireylerin bir özgürlük mücadelesi var mıdır? Bu özgürlük mücadeleleri nasıl gerçekleşmektedir? Söz konusu mücadeleler nasıl değerlendirilmelidir? Bu sorulara benzer ve farklı yönlerden analizler yapılarak cevaplar aranacaktır.

Özgürlüğün temeli olan düşünme, bu dört distopya eserinde yönetime aykırı olup, *1984* örneğinde olduğu gibi bir düşünce suçu olarak görülmekte ve bu düşünce suçunu işleyenler ‘buharlaştırma’ adı verilen insanlık dışı bir cezaya tabi tutulmaktadır. Bu yöntemin amacı, insandan geriye hiçbir iz bırakmamaktır. Adalet, liyakat gibi kavramların tarihe karıştığı bu distopya eserlerinde yönetim sadece iktidarın kendi koyduğu kurallar çerçevesinde ilerlemektedir. Totaliter devlet yapısına sahip bu eserlerde düşünme, sorgulama, eleştirme, yargılama gibi zihni melekeler devre dışı bırakılmıştır.

Bu distopya eserlerinde düşünceye ve özgürlüğe değer verilmemesi, toplumun yönetim biçimini de kökünden etkilemektedir. Distopyalardaki yönetim biçimi demokrasiyi kesinlikle öngörmez. Çoğunluğun fikirlerinin distopyalarda hiçbir önemi yoktur. Çoğulculuk bir marifet değil ancak başa büyük bir dert olarak görülmektedir. Bu yüzden kimsenin sesini gür çıkarmaması adına baskı ve şiddeti baz alan totaliter devlet yapısı ön plana çıkartılır. Beyinler yıkanır, propaganda yapılır ve özgürlük ile insanı insan yapan değerlerin tümü birer birer insanın hayat damarlarından kopartılır. Bu yolda karşı çıkan bireyler mutlaka cezalandırılırken, iktidar her şeyi yapmayı mübahlaştırır.

Orwell *1984*’ünde topluma barış ve huzur getireceğini addeden Sovyet Rusya’nın sosyalizm vaadinin aksine getirmiş olduğu baskı, şiddet ve köleliği yani totaliter dünyayı ciddi biçimde eleştirir. İnsanların bedenlerinin, güvenlerinin, zihinlerinin ve hayatlarının nasıl suistimal edildiğini çarpıcı bir eser olarak kaleme aldığı *1984* ile ortaya koyar.¹⁴³

Seçili distopyalarda düşünce özgürlüğünün yapısını oluşturan dil, sınırlı sözcüklerle kullanıldığında düşüncenin alanı da daralacaktır. Dil zayıflığı, düşüncenin de zayıflamasına yol açmaktadır. *1984*’te Yenisöylem dilinde sözcüklerin zıt anlamları kullanımdan çıkartılır, bunun yerine ters ya da olumsuz sözcüklerin kullanımı zorunlu tutulur. Misal olarak iyi sözcüğü kötü karşıtıyla değil, yokiyi şeklinde kullanılır. Bu şekilde kavramların içleri boşaltılarak anlamsız hale getirilir.¹⁴⁴

¹⁴³ M. Başak Uysal, “George Orwell’in 1984’ü: Toplumsal Değerler ve Anti-Ütopya”, **Sosyal Bilimler Dergisi Enstitüsü**, S. 9, 2012, s. 141.

¹⁴⁴ Uysal, “George Orwell’in 1984’ü: Toplumsal Değerler ve Anti-Ütopya”, s. 138-139.

Bu distopya eserlerinin yazıldıkları döneme baktığımızda dönemin var olan sorunlarından kapitalizm ve komünizmin ustalıkla anlatılması, döneme ışık tutmaktadır. Söz konusu eserlerin bilhassa İkinci Dünya Savaşı sonrası yazılmaları, değişen ve değişmekte olan dünyanın problemlerine yönelik bir açık mektup çığılığıdır. İnsan bu çığılıkları ne kadar duymazdan gelirse, uyarı niteliğinde olan bu eserlerdeki problemler kendi başına geldiğinde büyük pişmanlıklar yaşamaları muhtemeldir.

Bu dört distopya eserinde de insanların birbirinin aynısı olduğu, tek tip bir toplum inşa edilmeye çalışılır. Farklılıklara, farklı olana hiçbir durumda tahammülün ve yerin olmadığı bu toplumların yöneticileri, özgürlüğe kapı aralayacak hiçbir fikre, insana, olaya müsaade etmemektedir. Temel yaşam özgürlüklerinden dahi arındırılan insanı sindirmek ve insan üzerinde otokontrol sağlamak, yönetimin işini bir hayli kolaylaştırmaktadır.

Seçili eserlere baktığımızda cinsellik konusunun ortaklığı göze çarpar. Bu eserlerde bireyler bir arzu, istek üzere birlikte olmayı belirleme özgürlüğünden yoksun olup, sürekli bir dış kontrol ile belirlenen birlikteliklere itilmektedirler. Dolayısıyla bu birliktelikler rastgele kişilerle gerçekleştirilmektedir de denilebilir. Amaç haz duymadan yapılan birlikteliklerin kontrolünü elden bırakmamaktır. Distopyalarda aşk, sevgi gibi duygulara hiçbir suretle yer olmaması bunun nedenidir. İnsanı uyandırıp harekete geçirebilecek ne varsa yasaklanmıştır.

Bu dört distopya eserine bakıldığında iktidarın ya da yönetimin başında olanın, bünyesinde bir tanrısallık edasıyla insanlara hükmetmeye çalışması açık bir tespittir. Yönetimin başındakilerin bu kadar ileriye giderek her şeyi kontrol etme çabaları, sınırsız bir güç anlayışı, semavi dinlerle asla bağdaşmaz. Postmodern dönemde insan, dinden uzaklaştıkça bu dünyaya ve içindekilere olan sahiplik, aitlik ve aidiyet duyguları yoğunlaşır. Distopyalarda her şeyin iktidara ait olması, yetkin bir Tanrı inancının yokluğuna işarettir. 1984'teki Büyük Birader, *Cesur Yeni Dünya*'daki Velinimet, *Biz*'deki Tek Devlet bu tanrıçılığa meyletmekte, toplumun kendilerine koşulsuz itaatini sağlamaya çalışmaktadırlar. Distopyalarda dinden uzaklaşan insanlar olarak yönetim, kendisinde tanrısallık görmektedir. Bu seçili eserler bize dinin işlevinin anlamsızlaştığını, yeni dünyada dine yer olmadığını anlatmaya çalışır. Ahlakın bir kaynağının din olduğunu düşündüğümüzde, insanların dinden uzaklaştıkça ahlakî olanın da bir öneminin kalmaması distopya konuları arasında yer alabilir.

Günlük hayatta bilimsel gelişmelere çoğunlukla olumlu bakılırken, distopyalarda bilimsel gelişmeler, insanı denetleyici, uyuşturucu işleve sahip olup bilinci ve insana özgü olanı ortadan kaldırmaktadır. Özellikle de insanı duygularından soyutlamak, distopyalarda bilimin temel bir görevi haline gelmiştir. *Cesur Yeni Dünya*'da insanların daha bebeklikten itibaren duyguları yok edilmeye çalışılır. Bebekler bir duygu belirtisi gösterirlerse, canları acıya bile bu bebeklere anında elektrik akımıyla müdahale edilir.¹⁴⁵ Huxley'in eserindeki bu örnekten hareketle bilimsel gelişmeler arttıkça insanın özgürlük alanının nasıl daraltılmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Böylece bilimsel alandaki gelişmeler artarken, distopyalarda duygu, düşünce, özgürlük, sevgi gibi kavramların yitip gitmesi konu edilir. Huxley, distopiyasında bu tuhaf zıtlığa ışık tutmaktadır.

İkinci bölümde ele alınan konulardan biri olarak distopyalarda propaganda ve sloganlar önemli bir yer tutar. Beyinleri yıkamaya aracı olan sihirli cümleler, insanı derinden etkileyebilecek biçimde tasarlanırlar. Seçili eserlerde de beyin yıkama teknikleri ve propagandanın uğruna her yolun meşru görülmesinin ne bir özgürlük yanı ne de birey açısından ahlakî bir tarafı mevcuttur. İktidarın kendi düşüncelerini dayatması yolunda yaptıkları, insanı devre dışı bırakılarak gerçekleştirilmektedir.

Distopyalardaki teknoloji karşıtlığı ya da olumsuzluğu biraz abartılarak eserlere konu olmaktadır. Distopik eserler, konusu gereği karamsar ve olumsuz yönleri paylaşırken aşırıya gitmektedir. Teknolojinin distopyalardaki olumsuz yanlarının anlatımına katılmakla beraber başta insan hayatını kolaylaştırması gibi olumlu yanlarını da belirtmemiz gerekir. İnsan, teknoloji kullanımında akli ve iradesini daha etkin kullanabildiği ölçüde teknoloji de insanı olumsuz yönden etkilemeyi teğet geçebilir. Tabii günümüzde insanların bir nevi günlük rutini, olmazsa olmazı haline gelen teknolojik aygıtların karşısında insanın aklını ve iradesini etkin kullanması ne kadar mümkündür orası tartışılır.

Seçili distopyalar heterojen olmayı kabul etmez, homojenliği esas alır. Eşitlik yerine eş olmayı bütünlük olarak gören bu distopyalarda insan, sadece bir sayıdır, nesnedir. *Biz* adlı distopik eserde cam evlerde yaşanması, insanların birer numaradan

¹⁴⁵ Sema E. Ege, "Aldous Huxley ve Çelişkiler", *Ankara Üni. DTCF Dergisi*, C. 40, S. 3-4, 2000, s. 140.

ibaret olmaları ile Jeremy Bentham'ın Panaptikon'u benzerlik göstermektedir. Panaptikon bir gözetim hapishanesi olup insanlar burada her açıdan rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Burada gözetlenen, gözetleyeni göremez. Her açıdan gözetlendiğini bilen insan, düzeni ve sistemi bozan davranışlardan kaçınmaya mecbur kalır.¹⁴⁶ *Biz*'deki Tek Devlet'in, insanları cam evlerde gözetlemesi, 1984'teki Büyük Birader'in tele-ekranlar ile insanı sürekli izlemesi birer panaptikon benzeri örnek olarak verilebilir. Ayrıca panaptikonda insanın her açıdan gözetlenmesi, günümüzde teknolojik araçlarla kısmen yapılmakta izlenimi vermektedir. Nitekim akıllı cihazların, sosyal medyanın, otomatik araçların varlığı bu duruma bir örnektir.

Her eser mutlaka yazıldığı dönemden iz taşıyarak pay alır. Seçili distopya eserleri de kaleme alındıkları dönemin problemlerinden totaliter yönetimleri hedef almaktadır. Zamyatin'in *Biz*'i Sovyetler Birliği'ni, Orwell'in 1984'ü Sovyetler Birliği ile birlikte Almanya ve İtalya'yı, Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sı Amerika'da katı, baskıcı sistemi hicvetmektedir. Bu sebeple ele alınan eserlerdeki eleştiriler doğrudan siyasi yönetimlere odaklıdır.¹⁴⁷ Bu eserlere yönelik olarak özellikle kapitalizm ve komünizm eleştirileri yoğunluktadır.

İncelenen seçili distopya eserlerinde insanın sahip olduğu hak ve özgürlüklerin manipüle edilişi ustalıkla betimlenirken, bu problemlerin çözümlerine yönelik bir tasarımın da distopyalarda olmayışı dikkat çekmektedir. İnsanın baskıcı yönetimlere karşı çaresizce boyun eğişinin anlatılışı kadar buna yönelik çözümlerin de yer alması, okuyucu açısından daha yönlendirici olacaktır kanaatindeyiz. Öyle ki, sadece var olan sorunları konuşmak insanı bir yere götürmemektedir.

Distopyalarda insanlar sürekli bir tüketim zorunluluğu içerisindeyler. Aslında burada kapitalizm vurgusu ağırlıktadır.¹⁴⁸ İnsanlardaki tüketim olgusu son yıllarda kapitalizm ile artış göstermiş ve üretim-tüketim dengesi kaybedilerek insanlar birer tüketim çılgını olmaya başlamışlardır. Sınırsızca tüketim bataklığına düşen insan, bunu özgürlükle bağdaştırmaktadır. Halbuki haddinden fazlasını kullanmak dünya

¹⁴⁶ Emine Cengiz, "Zamyatin'in 'Biz' (Mıy) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme", **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S. 4, 2021, s. 261-263.

¹⁴⁷ Müftüoğlu, "Gündelik Hayatta Totalitarizm: George Orwell'in 1984 Adlı Distopya Romanında İdeal Toplum Tasavvurları", s. 180.

¹⁴⁸ Aysel Ersöz, "Kuramdan Distopik Topluma Tüketim Olgusu: Cesur Yeni Dünya Romanının Düşündürdükleri", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 27, S. 2, 2023, s. 293.

düzenini bozmakta ve insanın geleceğini olumsuz etkilemektedir. İnsan, kapitalist düzende eşyanın, maddenin kölesi olup özgürlüğünü bunlara hapsetmektedir. Belirlenmiş distopya eserleri bu duruma dikkat çekmekte, çoğunlukla tüketen ama üretmeye katkısı pek olmayan insanın bir köleye dönüşme ihtimalinden bahsetmektedir.

Seçili distopya eserleri insanın kendi değerlerine, özüne ne kadar yabancı kaldığını ve bunu yadırgayan insanların sayısının da azalmasını resmetmektedir.¹⁴⁹ Böyle bir dünyanın insanı ise kendinden geçerek en çok da kendine yabancılaşmış ve daha da kötüsü bu durum normalleşmiştir. İnsanın kendine yabancılaşmasına, değerlerini bilmemesine alışılmaya başlanmıştır.

Bu distopik eserlerde iktidar sadece kendi sistemini ve düşüncelerini gerçek görmekte, dünyadaki diğer devletlerin fikirlerini ve ideolojilerini yok sayarak yadsımaktadır. Çoğulculuk, fikir alışverişi gibi kavramlar dünyanın pek çok yerinde anlam bulmadığı gibi bu kavramlara distopya dünyasında hiç rastlanamaz. Distopyalarda yalnızca kendi görüşüne güvencesi olan bir iktidar söz konusudur. Bu iktidarlara göre geriye kalan devletler genellikle ilkeldir ve iktidara boyun eğmeleri gerekir. Aksi takdirde kendi başlarına buyruk olup özgürlük uğruna yok olmaya mahkumdurlar. Tek bir sınır, doğru vardır; bu da iktidarın belirlediği doğrulardır. İnsan özgürlüğü bütünüyle iktidara bağlıdır.

İnsanın en özgür olduğu alanlardan biri hayal gücüdür. Fakat seçili distopya eserlerinde hayal gücünü engellemek, devletin bir görevi olarak belirlenmiştir. Bireyi ve toplumu her bakımdan esaret altına almaya çalışan distopyalardaki bu devletlerin amacı, bireyi ayakta tutabilecek, bireyin bağımsızlığını ilan edebileceği ve bireyi düşünmeye götürecek fikirleri bertaraf etmektir.¹⁵⁰ Hatta bu doğrultuda *Biz*'deki hayal gücünü devreye koyan I-330'un eserin sonunda ortadan kaldırılması, 1984'te Düşünce Polisi'nin varlığı, *Fahrenheit 451*'de insanı düşünmeye, bilinçlenmeye sevk edebilecek kitapların yakılışı bu durumu daha iyi açıklar niteliktedir. Netice itibarıyla

¹⁴⁹ Arzu İbişi Temelli, "Distopik Bir Gelecek Kurgusu: Zamyatin'in Biz'i", **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları**, S. 33, 2017, s. 137.

¹⁵⁰ İbişi Temelli, "Distopik Bir Gelecek Kurgusu: Zamyatin'in Biz'i", s. 148.

bu distopya eserlerinde insanı esaretten kurtarabilecek her şeyin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Fahrenheit 451 ve *1984* eserlerinde insanlar zorunlu bir kontrole tabi tutulurken, *Cesur Yeni Dünya*'da insanlar soma hapiyle kısmen de olsa özgürlük içerisinde kontrole tabi olmaktadır. Orwell insanın geleceği ile ilgili kaygılarını savaş, totaliter devlet gibi olgular üzerinden anlatırken, Huxley savaşlardan çok teknolojinin insan üzerindeki zararlı yönlerine eğilim göstermiştir. Huxley, eserinde tıpkı soma gibi insanı oyalayan, vaktini alıp kendisine bağımlı hale getiren teknolojinin, gelecekte insanlara savaşlardan daha çok zarar verebileceğinin ve bunun insanın iradesiyle gerçekleşeceğinin altını çizmektedir.¹⁵¹ Bizce de *Cesur Yeni Dünya*'nın çizdiği resim, tarihte yakın zamanlara işaret etmektedir. Günümüzde bile insanlar saatlerini televizyon, sosyal medya araçları karşısında geçirmekte ve bundan hicap duymamaktadır. Çünkü insan bu duruma alışmaktadır. Sadece o anı yaşamaya, zevke düşkün insanların sayısı azımsanacak gibi değildir. Bu eserde, dünyada giderek yükselen hedonizme böylece eleştirilerde bulunulur. Soma hapiyle *Cesur Yeni Dünya*'da mutluluğu yakalayan insanın günümüzde teknoloji ile bu mutluluğu yakaladığını söylemek, benzerlik açısından doğru bir çıkarım olabilir. Elbette bu durum bizlerin içini karartıp, umutsuz olmamıza sebep olmamalıdır. Nitekim bu minvalde yazılan distopik eserlerin de amacı, insanları umutsuzluğa ya da karamsarlığa sürüklemek değildir. Bilakis insanın geleceğini ilgilendiren sorunlarla yüzleşmesini sağlayarak ona daha iyi bir geleceğinin de olabileceğini ancak bu iyi geleceğin, aklını ve iradesini kullanma cesaretini gösteren insanlarla mümkün olabileceğinin ön uyarısıdır.

Cesur Yeni Dünya, *Biz* ve *1984*'te okuyucuya sunulan olumsuz dünyanın sorumlusunun doğrudan totaliter devlet olduğu mesajı açıktan verilirken, *Fahrenheit 451*'de bireyin seçimlerinin hem kendi hem de toplum adına önemi anlatılmaya çalışılır.¹⁵² Aslında *Fahrenheit 451* ile insanın özgürlükler içerisinde yaşamasının öneminden ziyade, iyi bir yaşam için seçimlerin ne denli kritik olduğu mesajı verilir.

¹⁵¹ Akkoyun, *Ütopya / Distopya*, s. 56-57.

¹⁵² Bezel, *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu (Ters Ütopyalı)*, s. 199.

Bu seçili eserlerde totaliter devletin yöneticileri, bireylere sonradan müdahale etmektedir. Bu durum yalnızca *Cesur Yeni Dünya*'da farklıdır. Huxley, eserinde öyle bir denetim mekanizması tasarlamıştır ki bireye müdahale en başından yapılır. Sosyal şartlandırmanın bütünsel denetimde eksik kalması, bireye genleri yoluyla müdahale edilerek tamamlanmaya çalışılır. Bahsi geçen eserdeki eksikliğin giderilmesi için insanın doğumu itibariyle taşıyabileceği kalıtsal ve genetik değerlere yönetimin istediği biçimde şekil verilir.¹⁵³ İncelediğimiz tüm distopik eserlerden yola çıkarak *Cesur Yeni Dünya*'daki bu durumun insanın özgürlüğüne yapılabilecek en büyük darbe olduğu kanaatine varabiliriz. Çünkü daha doğmamış bir canlıya hele de bu canlı insan iken yapılan işlem, özgürlüğün ölümüne işaret eder. Bir insana yapılabilecek en büyük ahlaki kötülük bu olmalıdır.

Dolayısıyla seçili bu dört distopya eserinde totaliter düzen ağır bir şekilde eleştirilmektedir. Bu eleştirilerin başında insanların ahlakını yozlaştırma, değiştirme ve özgürlük haklarını yok etme adına yapılan işlemler gelir. Bu işlemler insanı ve toplumu tek tipleştirme, cinsel kısıtlama, düşünsel yoksunluk, dili zayıflatma, geçmişi silme türündeki işlemlerdir. Şimdi de bu işlemlere yönelik distopyalardaki bireyin totaliter düzene karşı özgürlük mücadelelerinden ve ahlaki ikilemlerden bahsedilecektir.

2. Totaliter Sistemi Eleştiren Distopya Eserlerinde Yer Alan Ahlaki İkilemlerin ve Özgürlük Mücadelelerinin Değerlendirilmeleri

Totaliter rejimli devletlerin bireylerin hayatını tamamen abluka altına almaları, hayatlarını hiçe saymaları ne ahlaksal olarak ne de insanî olarak açıklanabilir bir durum değildir. Bireyin hiç hükmünde, bir eşyadan farksız olarak görülmesinde büyük savaşların, soykırımların etkisi oldukça fazladır. Bireyin sahip olduğu özgürlük ve ahlakiliği elinden alan bu sistemlere yönelik eleştirilerdeki ahlaki ikilemler ve özgürlük haklarına yönelik yapılan mücadeleler, bir önceki bölümde incelediğimiz totaliter rejimleri eleştiren seçili eserler *Biz, 1984, Cesur Yeni Dünya* ve *Fahrenheit 451* ekseninde değerlendirilecektir. Bu eserlere atfen yine 'seçili eserler, hepsi, bu eserler' ifadelerini kullanmamız daha pratik olacaktır.

¹⁵³ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, s. 405.

Bu seçili eserlerde diğer sistemlerde olduğu gibi eğitim sisteminde de önemli problemler mevcuttur. Eğitim, bu distopyalarda iktidara göre şekillenmektedir. 1984'te dilin Yenisöylem adı altında zayıflatılması, resmi tarihin kontrol edilmesi bunun tipik örneğidir. Geçmişin ve dilin sansürlenmesi, iktidar karşıtları için düzenlenen Nefret Saatleri, eğitimdeki problemlere örnek olarak verilebilir.¹⁵⁴ Halbuki eğitimin temel amaçlarından biri, insanı ahlaken yetkinleştirmek, bir diğeri ise kişinin kendi hak ve özgürlüklerini bilen, savunan biri olarak yetişmesini sağlamaktır. Distopik eserlerde bu anlamda bir tezat söz konusudur. Verilen örneklerden hareketle denilebilir ki eğitim, distopyalarda amacından tamamen sapıtılmıştır. Eğitim bu doğrultuda bilimsel düşünceden uzak kalarak iktidarın boyunduruğu altına girmiştir. Distopyalarda tarafsız eğitimin yerini bütünüyle iktidar temelli eğitim almıştır. Yalnız tarafsız eğitimin dünyanın herhangi bir yerinde olup olmadığı tartışma konusudur. Nitekim devlet kurumu altında tarafsız eğitimin mümkün olduğu pek görülmemiştir. Distopyalarda eğitimle ilgili olan bir diğer husus ise verilen cezalardır. Eğitimde teşvik önemli bir rol oynarken ve bir suç işlendiğinde bu suça uygun cezalar verilmesi gerekirken, distopyalarda verilen cezaların çoğunluğu korkutucu niteliktedir. Seçili distopyalarda da aynı şekilde insanın hata yapma payının sıfıra indirgenmesi, verilen cezaların niteliğini de etkilemektedir. Bu noktada verilen cezalar eğitici, dönüştürücü nitelikte olmayıp, korkutucu ve caydırıcıdır. *Fahrenheit 451*'de de eğitim tamamen rafa kaldırılmıştır. Kitapların varlığından ve gücünden korkanlar, çareyi onları yakarak yok etmekte bulmuşlardır. Eğitilmiş, kendini bilen, bilinçli, kültürlü bireyler seçili distopyalarda en son istenecek şeydir. Bu nedenle eğitim faaliyetleri adı altında yapılan propaganda, sansür ve beyin yıkamanın amacı, bireyi iktidara ve belli otoritelerin buyruklarına göre yetiştirmektir. Seçili distopyalarda tarafsız eğitim, yerini iktidarın buyruklarına bırakarak bağımsızlıktan çıkmış ve iktidara bağımlı hale getirilmiştir. Bağımsız bireyler oluşturmak gibi bir hedefi olan eğitimin aksine bu distopyalarda iktidara bağımlı, durağan bir kitle kültürü oluşturulmaya çalışılmaktadır. Netice itibarıyla eğitim, seçili distopyalarda bireylere özgürlük getirmediği gibi, özgürlüklerini otoritelere karşı teslim eden bir birey profili olarak yerini almıştır.

¹⁵⁴ Fikri Gül - Birol Soysal, "İktidar ve İdeoloji Bağlamında Distopyalarda Eğitimin Fonksiyonu: George Orwell'in 1984 Örneği", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 7, S. 4, 2020, s. 2771-2772.

Eğitim, bireylerin zihniyet sahibi olmaları için yapılan bir Şey iken, bu durum seçili distopyalarda zihinlerin iktidar tarafından ele geğirilmesiyle sonuęlanmıŐtır. Eğitim, bu distopyalarda bireyi yığın haline getirmek için sistematize edilmiştir.

Bireyin bağımsız olmasının aksine kendisine bağımlı olarak yetiŐtirmeyi vazife edinmiŐ seçili distopyalarda, baskı toplumlarında insanı özgürleŐtiren en önemli arağlardan biri olan kitapların bütünüyle yasaklanmasının örnekleri Şu Őekildedir: 1984'te Winston adındaki eserin başkarakteri, eski belgeleri, bilgileri bugüne göre deđiŐtirir. *Cesur Yeni Dünya*'da insanların hipnopedya ile doğmadan önce Őartlandırılmaları okumalarına engel teşkil ettiği gibi bu kitaplar eserde toplumun en aŐađı sınıfı olarak görülen Alfa sınıfına bile yasaktır.¹⁵⁵ *Fahrenheit 451*'de de insanın geęmiŐle olan bağı kopartılarak ne geęmiŐe ne de günümüze dair kitaplar okuması mümkündür. Seçili distopyalarda okuyan, bilen ve kültürlü bireylerin ilk iş olarak özüne, değerlerine ve iradesine sahip çıkmak isteyeceğini ve kitapların aydınlatıcı işlevini bilen totaliter devletin yöneticileri, kitapları yok ederek bütün bu aydınlanmadan bireyi mahrum etmeye çalıŐmıŐlardır. Ancak buna rağmen seçili distopyalarda büyük suç olduğu bilinse de günlük tutma, kitap okuma gibi yasaklar çığnenmeye çalışılmıştır. Bu durum bize göstermektedir ki, insanın son derece ağır Őartlarda yaşaması ya da ceza korkusu, insanın bağımsızlık isteğinin önüne geğememektedir.

Seçili distopik eserlerin anlatmak istediği mesajlardan biri olarak toplumdaki herkes aynı düşünceye sahip olsa bile bu düşünce doğru olmayabilir ve bir kişinin dahi olsa farklı görüşü olması olağandır. O bir kişi ise başına gelebilecek felaketlere rağmen uyanıŐı göze alabilir. Özgür düşüncesini savunmak isteyen bir insan, umutsuzluk düşüncelerinin eŐiđinde de olsa imkân arayabilir. Seçili distopik eserlerde de romanların baŐkarakterleri hep bir uyanış içerisindedirler. 1984'te romanın başkarakteri Winston, hikâyenin sonunda baŐarısız da olsa totaliter yönetime karşı sesini çıkarmıŐtır. *Biz*'de D-503 Şeklinde isimlendirilen eserin başkarakteri de "biz"den ben" olma yolculuğuna çıkarak yöneticilere karşı gelmiştir. *Fahrenheit 451*'deki eserin başkarakteri Guy Montag yine romanın ana konusunun aksine

¹⁵⁵ Bezel, *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu (Ters Ütopyalar)*, s. 197.

kitapları yakmanın yerine okumanın faydalı olduğunu deneyimleyerek yasaklara başkaldırmıştır. Burada anlaşıldığı üzere distopyalar, insanın özgürlüklerini elinden alan sistemlere karşı bir tek kişinin başkaldırmasının dahi etkisini ve önemini okuyucuya yansıtmaktadır. Bu minvalde her zaman çoğunluğun ortak görüşü doğru olmayabilir, bazen tek bir kişinin görüşü de başlı başına doğru olabilir. Bunun için insanın içindeki potansiyeli açığa çıkarmaya çalışan distopyalardaki bu mücadelelerin değeri yadsınmamalıdır.

Dolayısıyla distopyalarda insanlar özellikle totaliter sisteme sahip devletlerde farklı yollarla manipüle edilmeye çalışılarak özünden, kimliğinden, değerlerinden uzak, stabil bir yaşama hapsedilmektedir. Distopyalarda bu durumun ahlaka aykırı olduğu da düşünülmez. Çünkü distopyalarda ahlak, yönetime tabi olmaktadır.

SONUÇ

Teknolojik gelişmelerin ve bürokrasinin insanın hayatına, özgürlüğüne olumsuz şekilde etki edişleri distopya eserlerinde ustalıkla işlenmektedir. İnsanın düşünebilmesi, irade edebilmesi değil, otomatik bir varlık olarak tıpkı bir makine gibi sadece söyleneni yapması, incelediğimiz distopya eserlerine konu olmuştur. İlgili eserlerde insanların fikirlerine, duygularına, düşüncelerine kısacası hayatlarına doğrudan müdahalenin tezahürleri anlatılmaktadır. Özgürlük kavramı distopyalarda başlı başına bir tehlike olarak görülmekte, köleliğin asıl özgürlük olduğu betimlenmeye çalışılmaktadır. Bunun için de özellikle çeşitli teknolojik araçlarla ve gelişmelerle insanın özgürlüğü kısıtlanmakta, hatta olabildiğince ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Çünkü birey akıl etmediği, bilincini kullanmadığı sürece toplum ve devlet için problem oluşturmamaktadır. İşte bu nedenle distopya eserlerinde devlet birey için değil, birey devlet içindir anlayışı hakimdir.

Distopyalarda ifade ve düşünce özgürlüğü başta olmak üzere özgürlük türlerinin hiçbirine rastlanmaz. Özgürlüğü yok etme adına, büyük cezalar, dilin ve tarihin değiştirilmesi, insan bedeni ve zihni üzerinde denetime başvurulur. Bireyin kiminle birlikte olacağı hatta bu birlikteliklerin yeri, saati bile yetkililer tarafından belirlenir.

Distopya eserlerinde ön plana çıkan iki kavram olarak özgürlük ve ahlak incelemelerimizin neticesinde öncelikle her iki kavramın da distopyalardaki totaliter yönetim ve halk için bir anlamı olmadığını belirtmemiz gerekir. Distopyalarda ahlak, immoralist ahlak bazlıdır. Bu ahlakın da devlet açısından herhangi bir ölçüsü, kaidesi yoktur. Distopik eserlerde ahlakın iktidara bağlı olması, eğitim, aile ilişkileri, evlilik gibi kurumlar ve mahremiyet, saygı gibi kavramların yokluğu ile anlam bütünlüğünü ve değerini kaybeder. Bireysel ahlak yerine iktidarın ya da sistemin kuralları geçerlidir. Dolayısıyla distopyalarda siyaset, ahlaktan önce gelir ve ahlakı yeğler.

Distopyalarda ortak bir amaç, insanı tek tipleştirmektir. Distopyalarda insanın nefes alması dışında canlı olduğunu belirtecek bir özelliğe sahip olmaması dikkati çekmektedir. Dolayısıyla distopya eserlerinde insan, kimliğini kaybedip savrulmaktadır. Distopyalarda insana kimliğini, kültürünü, değerlerini gösterecek bir

akıl olmadığı gibi aile, eş, arkadaş, ahlak da birey açısından önemini yitirmektedir. Bu durum günümüzde bir nevi moda furyası adı altında ve sosyal medya araçları ile yapılmaktadır.

Distopyalarda özgürlüğü kısıtlama, yok etmenin önemli yollarından biri devlet eliyle yapılan propaganda ve beyin yıkama işlemleridir. Bu propaganda ve beyin yıkama işlemlerini yaparken distopyalardaki iktidar hiçbir şekilde ne özgürlüğe dikkat eder ne de ahlaki bir kaygı taşır. Bu doğrultudaki incelemelerimiz neticesinde distopyalarda tür açısından çoğunlukla kara propaganda yapıldığı, beyin yıkama türlerinden ise klasik ve modern beyin yıkama tekniklerinin kullanıldığı tespitine ulaştık.

Seçili eserler olarak incelediğimiz totaliter düzeni eleştiri amacıyla yazılan *Fahrenheit 451*, *1984*, *Biz* ve *Cesur Yeni Dünya*, distopya eserleri arasında bir kültür kabul edilmiştir. Bu eserler birinci ve ikinci dünya savaşlarının etkisinde kalan dünyayı ve totaliter toplumları tasvir etmektedir. İçine doğdukları dönemin özelliklerini barındırmayan eser yoktur. Dolayısıyla günümüzde distopya eserlerinin ağırlıklı konusu teknoloji ve toplum üzerindeki götürüleridir. Bu çağda insanı zihnen uyuşturan maddelerin artışı, sınırsız özgürlük anlayışları, teknoloji bağımlılığı, postmodern dünyada insan, kadın hakları ve iş hayatı, belli şehirlerde nüfusun olağandan fazla artışı (İstanbul gibi), göç sorunu, ekonomik gelir gider dengesizliği minvalindeki konular yeni distopyalara gebe olabilecek türdendir.

Distopyalarda daha çok sorunlar üzerinde durulurken, bu sorunlara yönelik herhangi bir çözümün pek sunulmadığı görülmüştür. Bir çözüm reçetesi olarak felsefe ve din, akıl ile kalp birlikteliğini sağlayarak insanın farkındalıklarını artırmaya, gözlerini açmaya, körü körüne inanmamaya çağırır. Taklidin güzellemesinden uzak durup, otoriteye karşı çıkar. Devletin bir haddi olması gerektiğini ve bu haddi bilmesi gerektiğini öğretir.

Çağın ve dünyanın sürekli olarak değişmesi ve gelişmesiyle birlikte yaşanabilecek olumsuzluklara, problemlere ve tehlikelere karşı önlem alınması adına distopyaların işlevi büyüktür. Ülkemizde distopya üzerine çalışmalar bulunsa da distopyaların bu işlevinin önemine dair büyük bir farkındalık olmayıp çalışmaların artırılması gereklidir. Dolayısıyla insanın başına gelebilecek kötü felaket

senaryolarının gerçekleşmemesi ya da olabildiğince en aza indirgenmesi için distopyalara dair yoğun çalışmalar yapılması gerekli görölmektedir. Distopyaları felaketler silsilesi olarak görmekten ziyade, meydana gelebilecek felaketslere karşı önlem alma şeklinde görmek daha isabetli olacaktır. Distopyalar geleceğın bir öngörüsü niteliğindedir.

İnsanların birey olabilmesi, sahip oldukları hak ve özgürlüklerini bilmesi, kendilerinin ve yaşadıkları dünyanın farkında olmaları yolunda devinim sağılayan bu türden eserlerin titizlikle okunması ve bu türden eserleri incelemeye, araştırmaya verilen önemin artarak devam etmesi, insanlığın sağılıklı gelişimi açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

AKARSU, Bedia; **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1975.

AKKOYUN, Tülay; **Ütopya / Distopya**, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2016.

AKYÜZ, Yakup; “Ütopyalar ve Distopyalar Işığında Medeniyet Tasavvurunun Tarihi Seyri”, **Medeniyet Tasavvuru ve Karatay Medresesi**, Ed. Ömer Faruk Erdem - Murat Ayyacı, KTO Karatay Üni. Yayınları, Konya, 2018.

ARENDT, Hannah; **Totalitarizmin Kaynakları-1 Antisemitizm**, Çev. Bahadır Sina Şener, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

ASIMOV, Isaac; **Ben, Robot**, Çev. Ekin Odabaş, 20. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2022.

ATWOOD, Margaret; **Damızlık Kızın Öyküsü**, Çev. Sevinç Altınçekiç - Özcan Kabakçıoğlu, 38. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2021.

BENSON, Robert Hugh; **Dünyanın Efendisi**, Çev. Buğra Özmüldür, Arunas Yayıncılık, İstanbul, 2017.

BEZEL, Nail; **Yeryüzü Cennetlerinin Sonu (Ters Ütopyalar)**, Birinci Basım, Say Yayınları, İstanbul, 1984.

BOZKURT, Alpaslan; **Distopya**, 1. Basım, Fihrist Kitap, İstanbul, 2021.

BRADBURY, Rad; **Fahrenheit 451**, Çev. Dost Körpe, 22. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2020.

BURGESS, Antony; **Otomatik Portakal**, Çev. Aziz Üstel, 35. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

CEVİZCİ, Ahmet; **Etik Ahlak Felsefesi**, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2014.

CEVİZCİ, Ahmet; **Felsefe Tarihi**, 6. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2015.

DENNETT, Daniel C.; **Özgürlüğün Evrimi**, 1. Basım, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2016.

ERDEM, Hüsamettin; **Ahlak Felsefesi**, 5. Baskı, Hü-er Yayınları, Konya, 2002.

ERDEM, Ömer Faruk; “Din ve Medeniyet; Bilim ve Medeniyet; Felsefe ve Medeniyet; İslam Medeniyetinin Batı’ya Etkisi”, **Medeniyet Tasavvuru ve Karatay Medresesi**, Ed. Ömer Faruk Erdem - Murat Ayvacı, 1. Baskı, KTO Karatay Medresesi Yayınları, Konya, 2018.

FROMM, Erich; **Özgürlükten Kaçış**, Çev. Şemsa Yeğın, 4. Baskı, Payel Yayınları, İstanbul, 1996.

GORDIN - TILLEY - PRAKASH (Der.), Michael D. - Helen - Gyan; **Ütopya/Distopya Tarihsel Olasılığın Koşulları**, Çev. Esmâ Kartal - Cem Kayalığıl - Ayşegül Turan, 2. Baskı, Koç Üni. Yayınları, 2020.

HOFFER, Eric; **Kesin İnançlılar**, Çev. Erkııl Günur, 16. Baskı, Olvido Kitap, İstanbul, 2021.

HUXLEY, Aldous; **Cesur Yeni Dünya**, Çev. Ümit Tosun, 36. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2020.

KANT, Immanuel; **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, Çev. İonna Kuçuradi, 3. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2002.

KAFKA, Franz; **Dava**, Çev. İlknur Özdemir, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021.

KUMAR, Krishan; **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya**, Çev. Ali Galip, 1. Basım, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2006.

LONDON, Jack; **Demir Ökçe**, Çev. Levent Cinemre, 12. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

MILL, John Stuart; **Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine**, Çev. Cem Akaş, 1. Basım, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2019.

MILNER, Andrew; **Locating Science Fiction**, Ed. David Seed, 1. Baskı, Liverpool UP, 2012.

ORWELL, George; **Hayvan Çiftliği**, Çev. Celal Üster, 59. Basım, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2019.

ORWELL, George; **1984**, Çev. Celal Üster, 65. Baskı, Can Yayınları, İstanbul, 2019.

UMUT, Tuba Nur; “Rönesans Ütopyalarından 20. Yüzyıl Distopyalarına: Ahlak – Teknoloji – Toplum İlişkilerinin Kurgusu Nasıl Değışti?”, **II. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu**, Ed. Dr. Öğr. Üyesi İshak Tekin, Arş. Gör. – Esmâ Türkmen, 1. Baskı, Sonçağ Yayıncılık, Ankara, 2021.

TARHAN, Nevzat; **Psikolojik Savaş - Gri Propaganda**, 4. Baskı, Timaş Yayınları, 2016 (e-Kitap Baskı Yılı).

WELLS, H. G.; **Zaman Makinesi**, Çev. Celal Üster, 15. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.

YOUNGE, Henry Lewis; **UTOPIA: or, Apollo's Golden Days**, Dublin: George Faulkner, 1747.

ZAMYATIN, Yevgeni; **Biz**, Çev. Fatma Arıkan-Serdar Arıkan, 11. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2019.

MAKALELER:

ADUGİT, Yavuz; “Özgürlüğün Kısa Tarihi”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 16, 2013, s. 64.

AĞKAYA, Onur; “Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi”, **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 14, S.4, 2016, s. 26, 33, 40.

AKYÜZ, Yakup; “Distopyalarda Ahlakın Devlet Düzenindeki Yeri”, **Kilitbahir Dergisi**, 2022, S. 20, s. 227.

AKYÜZ, Yakup; “Korku Ütopyalarında Din Algısı”, **NEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 37, 2014, s. 90-91.

AKYÜZ, Yakup; “Ütopyadan Distopyaya Cinsellik Ediminin Rolü”, **Temaşa Felsefe Dergisi**, S. 17, 2022, s. 28, 29.

ATASOY, Emrah; “Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopyacılık Geleneği”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S. 3, 2020, s. 1140, 1141, 1143, 1144.

AVCI, Mahmut; “Ütopya İçinde Distopya: Herbert George Wells’in ‘Zaman Makinesi’”, **Temaşa Felsefe Dergisi**, S. 16, 2021, s. 194.

BAYRAM, Yılmaz; “John Stuart Mill’de İfade Özgürlüğü”, **Gazi Üni. İİBF Dergisi**, C. 15, S. 3, 2013, s. 117.

CENGİZ, Emine; “Zamyatin’in ‘Biz’ (Мы) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme”, **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S. 4, 2021, s. 261-263.

CİVELEKOĞLU, Funda; “Korkunçlaşan Dünyanın Teselli Noktası Olarak Distopya”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, S. 80, 2017, s. 19-20.

ÇELİK, Ejder; “Distopik Romanlarda Toplumsal Kurgu”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, 2015, C. 18, S. 1, s. 74.

DOĞAN, İrem; “Siyasal Propaganda ve Sosyal Medya”, **Ahi Evran Akademi**, C. 1, S. 2, 2020, s. 2.

DURSUN, İbrahim; “Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 4, S. 1, 2009, s. 5, 11.

EGE, Sema E. “Aldous Huxley ve Çelişkiler”, **Ankara Üni. DTCF Dergisi**, C. 40, S. 3-4, 2000, s. 140.

ERSÖZ, Aysel; “Kuramdan Distopik Topluma Tüketim Olgusu: Cesur Yeni Dünya Romanının Düşündürdükleri”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 27, S. 2, 2023, s. 293.

FAVARO, Aslı; “Bilimsel Tahakküme Karşı Bireyselleşme: Kopya Bedenler ve The Island”, **Ege Üni. İletişim Fak. Yeni Düşünceler E-Dergisi**, S. 8, 2017, s. 19.

GÖZ, Kemal; “Hürriyet Kavramı ve Batı Dünyasındaki Gelişimi”, **Felsefe Dünyası**, S. 49, 2009, s. 159.

GÜL - SOYSAL, Fikri – Birol; “İktidar ve İdeoloji Bağlamında Distopyalarda Eğitimin Fonksiyonu: George Orwell’in 1984 Örneği”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C. 7, S. 4, 2020, s. 2771-2772.

HAZIR - DEREÇİ, Mesut – Talha; “Hayat Bir Distopyadır Modernlikten Postmodernliğe Bir Ütopya – Distopya Dikotomisi İçinde Toplum”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, S. 80, 2017, s. 112.

İBİŞİ TEMELLİ, Arzu; “Distopik Bir Gelecek Kurgusu: Zamyatin’in Biz’i”, **Kutadgubilik: Felsefe Bilim Araştırmaları**, 2017, S. 33, s. 137, 148.

KAHRAMAN, Selçuk; “Teoride ve Pratikte Totaliter Rejimlerin Karakteristiği”, **Akademik Hassasiyetler**, C. 10, S. 22, 2023, s. 37.

KİRMAN, M. Ali; “Beyin Yıkama Teorileri”, **AÜİFD**, C. 45, S. 1, 2004, s. 109, 122, 124.

MÜFTÜOĞLU, M. Caner; “Gündelik Hayatta Totalitarizm: George Orwell’in 1984 Adlı Distopya Romanında İdeal Toplum Tasavvurları”, **Dumlupınar Üni. Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 44, 2015, s. 186.

NEYDİM - POLATEL, Necdet - Ali; “Distopya Romanlarının Oluşumu ve Tarihsel Gelişimi; Çevirilerinin İncelenmesinde Öne Çıkan Kuramsal Yaklaşımlar”, **İstanbul Üni. Çeviribilim Dergisi**, S. 12, 2020, s. 57, 58, 62.

ÖNAL-ÇAPKIN, Mehmet- Sedat; “John Locke’da Özgürlük - Doğa Durumu ve Mülkiyet Hakkı Bağlamında -”, **İnönü Üni. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, S. 1, 2019, s. 211, 212.

ÖZTÜRK, Hüseyin; “İnsan Hürriyeti ve Ahlak İlişisine Bir Bakış”, **Felsefe Dünyası Dergisi**, S. 69, 2019, s. 156, 157.

TEKŞAN - DEMİR, Mesut – İpek; “Distopik İlk Türk Romanı: Yaşar Kemal’in Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S. 12, 2023, s. 1657.

TÜYSÜZ, Dilan; “Feminist Distopyalarda Tahakküm ve Direnişin Temsili: Damızlık Kızın Öyküsü Dizi Film Örneği”, **Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi**, S. 25, 2021, s. 42.

URLU ÜNALDI, Nilüfer; “Hannah Arendt Düşüncesinde İrade, Özgürlük ve Eylem İlişkisi”, **Hitit İlahiyat Dergisi**, C. 21, S. 2, 2022, s. 1407, 1408.

UYSAL, M. Başak; “George Orwell’in 1984’ü: Toplumsal Değerler ve Anti-Ütopya”, **Kafkas Üni. SBE Dergisi**, C. 1, S. 9, 2012, s. 141.

YAZICI, Tuğba; “Hannah Arendt’te Totalitarizm’in Neliği”, **Kaygı. Bursa Uludağ Üni. Fen Edebiyat Fak. Felsefe Dergisi**, S. 30, 2018, s. 194.

YILDIRIM, Gökşen; “Orwelliyen Distopya Eşliğinde İnsana, Kültüre ve Şehre Bakmak”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2019, S. 34, s. 158.

YILMAZ, Zafer; “Hannah Arendt’in Özgürlük Anlayışı”, **Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 9, S. 1, 2010, s. 233, 234.

TEZLER:

AKYÜZ, Yakup; **Ütopyalarda Din-Siyaset İlişkisi (Doktora Tezi)**, NEÜ, Konya, 2013, s. 157.

ÇEVİK TAN, Filiz; **Sam Shepard Oyunlarında Distopik Olan (Doktora Tezi)**, Ankara Üni., 2010, s. 35.

ÖZTÜRK, Emine; **V. N. Voynoviç Örneklemesinde Sovyet Edebiyatında Satirik Distopya (Doktora Tezi)**, Ankara Üni., 2022, s. 48.